

KOLOFON

Avtorice smernic so:

Darja Brezovar

Irena Čengija Peterlin

Marjeta Gašperšič

mag. Marta Novak

Lektoriranje: Maja Regina

Oblikovanje: Katja Keserič Markovič

Izdajatelj: Razvojno izobraževalni center Novo mesto

Zanj: Marjeta Gašperšič

Novo mesto, avgust 2014

Publikacijo je pripravil RIC Novo mesto v okviru projekta Uspešno vključevanje Romov v VIZ II. Pripravo publikacije je omogočilo sofinanciranje Evropskega socialnega sklada Evropske unije in Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport. Operacija se izvaja v okviru Operativnega programa razvoja človeških virov v obdobju od 2007 - 2013, razvojne prioritete »Enakost možnosti in spodbujanje socialne vključenosti«, prednostne usmeritve »Povečanje dostopnosti in enake možnosti v sistemu vzgoje in izobraževanja«. Vsebina publikacije v nobenem primeru ne odraža mnenja Evropske unije.

SMERNICE ZA PRIPRAVO NAČRTA OSNOVNE ŠOLE IN VRTCA
ZA UČINKOVITEJŠE VKLJUČEVANJE ROMOV
PREDŠOLSKO VZGOJO IN OSNOVNO ŠOLO

LJUDSKA
UNIVERZA
KOČEVJE

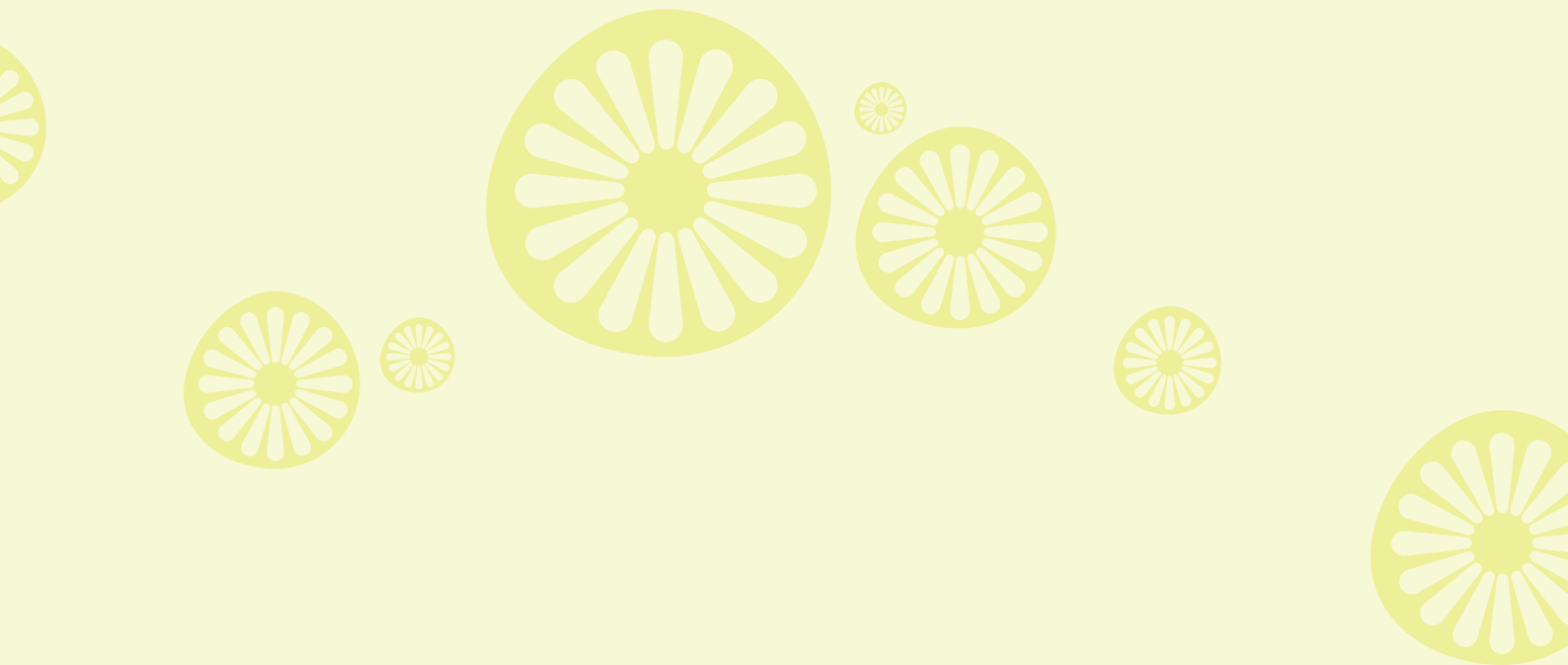
Zveza Romov Slovenije

Univerza v Ljubljani
Fakulteta *za družbene vede*

RAZVOJNO
IZOBRAŽEVALNI
CENTER NOVO MESTO

KAZALO

UVOD 6

IZHODIŠČA ZA PRIPRAVO SMERNIC 8

VLOGA STROKOVNIH ORGANOV PRI VKLJUČEVANJU ROMSKIH OTROK V AKTIVNOSTI ŠOLE IN VRTCA 10

Naloge in vloga ravnatelja pri vključevanju romskih učencev 10

Naloge in vloga svetovalne službe v vrtcih in osnovnih šolah 12

Naloge drugih strokovnih organov šole 14

Razrednik 14

Učitelj, vzgojitelj 14

Šolski strokovni aktiv 15

Naloge in vloga romskega pomočnika 15

SODELOVANJE S STARŠI ROMSKIH OTROK – zakaj sodelovati 18

PEDAGOŠKI PRISTOPI ZA USPEŠNO DOSEGANJE STANDARDOV ZNANJA IN VKLJUČEVANJE ROMSKIH UČENCEV – priporočila 20

INDIVIDUALNI NAČRT AKTIVNOSTI ZA UČENCA ROMA – primer 23

SODELOVANJE IN POVEZOVANJE Z OKOLJEM 24

AKCIJSKI NAČRT ŠOLE IN VRTCA 25

VIRI ZA IZVAJANJE NAČRTA ŠOLE IN VRTCA 27

ZA PRAKSO 27

LITERATURA IN VIRI 28

The page is decorated with several stylized orange slices of various sizes, some whole and some cut in half, scattered across the top and right sides. A yellow rectangular box containing the word 'UVOD' is positioned on the left side, below the decorative elements.

UVOD

Slovenija postaja križišče številnih političnih, ekonomskih, socialnih in kulturnih tokov, značilnih za sodobni svet. Spremembe vplivajo na oblikovanje vrste novih družbenih razmerij, ki še zlasti zadevajo mlade. V slovenski vzgojno-izobraževalni sistem se vsako leto vključujejo otroci različnih narodov (tujcev, beguncev, prosilcev za azil in osebe za začasno zaščito) in skupnosti ter etničnih skupin (Romi).

Eno izmed najbolj socialno in ekonomsko izključenih skupin prebivalstva v Sloveniji predstavljajo Romi. Glede na večinsko prebivalstvo so v neenakem izhodiščnem položaju do osnovnih dobrin kot so izobraževanje, zaposlovanje in zdravstvene storitve. Družbeno izključenost je mogoče premagovati z aktivno politiko države, ki na vključevanje vpliva z ustrezno zastavljeno zakonodajo, ki zagovarja socialne pravice in enak dostop vseh do socialnega življenja, pomembno pa prispeva participacija samih ciljnih skupin, ki morajo prepoznati lastne potrebe in jih udeležati z vključenostjo v politične procese, kjer se iščejo konkretne rešitve.

Za Rome predstavljajo neurejene bivalne razmere izhodišče za marsikatero drugo težavo, s katerimi se soočajo kot posamezniki in kot skupnost, še posebej pri doseganju ustrezne stopnje izobrazbe, poklicnih kvalifikacij, informiranosti, dostopa do zdravstvenih in socialnih storitev, uspešnosti na trgu dela in sodelovanju v javnem življenju na različnih področjih (Vlada Republike Slovenije 2010) ter vključevanju v politične procese. Njihov položaj znotraj širše družbe otežuje tudi neurejena zakonodaja.

Družbena in politična obrobnost Romov se odraža na vseh področjih življenja, tudi na področju vzgoje in izobraževanja. Ugotavlja se, da je odstotek romskih otrok, ki uspešno napredujejo po vzgojno-izobraževalnih obdobjih, nizek. Veliko učencev zaključi osnovnošolsko izobraževanje že pred 9. razredom, to je bodisi v 6., 7. ali 8. razredu. Kljub opaznemu napredku v zadnjih letih, nizek odstotek romskih otrok, ki uspešno napredujejo po vzgojno-izobraževalni vertikali, ne omogoča zadovoljstva z doseženim. Analize kažejo, da romski otroci težje sledijo pouku in drugemu dogajanju v šoli. Vprašanje je tudi, ali je bil temeljni cilj – uspešna integracija/inkluzija romskih otrok v večinsko družbo – dosežen na zadovoljiv in ustrezen način. Slabše vključevanje v širše socialno okolje je lahko posledica pomanjkljivega znanja slovenščine, neizoblikovanih strategij in instrumentov za vključevanje omenjenih skupin otrok v sistem vzgoje in izobraževanja na vseh ravneh šolanja. To še stopnjuje nezadostna vključenost otrok in njihovih staršev v ožje lokalno in širše slovensko okolje.

Temeljni pogoj za izboljšanje socialnega položaja Romov je nedvomno dvig izobrazbene ravni. Zakonodaja sicer zagotavlja enakopravnost otrok pri vključevanju v izobraževalni sistem, vendar pa je dejansko stanje zelo drugačno (Klopčič 2006a, str. 31). Neenake možnosti, ki otroke spremljajo pri vstopu v šolo, se nanašajo predvsem na poznavanje slovenskega jezika ter drugačne izkušnje, ki zadevajo socialno in kulturno okolje ter vrednostni sistem. Težave se kažejo pri vključevanju v predšolsko vzgojo in v prevelikem odstotku učencev Romov, ki izstopijo iz osnovne šole.

Izmed pokazateljev uspešnosti dela na področju Romov v vzgoji in izobraževanju so ključni učni uspeh učencev, njihovo napredovanje ter redno/rednejše obiskovanje vrtca in šole. Učno uspešnost romskih učencev lahko spodbujamo na več ravneh. Najprej moramo zagotoviti čim zgodnejši vstop v vzgojno-izobraževalni sistem. Načrt vrtca in šole naj bi bil tisti okvir, ki bi strokovne delavce vrtca in šole vodil od čim bolj zgodnega vstopa v vzgojno-izobraževalni sistem preko načrtnih in premišljenih dejavnosti do čim bolj rednega obiskovanja aktivnosti in posledično pridobivanja znanja in socialne vključenosti. Šola mora s svojim programom in strokovnimi delavci skrbeti za redno otrokovo prisotnost pri pouku. Uporabljene morajo biti aktivne metode poučevanja in upoštevanje inkluzivni pristop pri nudenju individualne pomoči. Tako kot pri vseh otrocih je tudi pri Romih zelo pomembna starševska vloga. Načrt vrtca in šole mora vključevati načrt dela s starši v najmlajši otrokovi dobi, v predšolski vzgoji in kasneje v šoli. Starše je potrebno postopoma vključevati v delo in življenje šole.

Različni dokumenti, kot je npr. Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v RS (v nadaljevanju Strategija), opredeljujejo določene rešitve in smernice, pa vendar so lahko samo usmeritve. Določena vprašanja pa so ostala nerešena, in sicer so to: inkluzija/vključevanje nasproti segregaciji; jezik, kultura in identiteta; neprilagojena organizacija dela; nizka pričakovanja glede šolske uspešnosti romskih otrok (odnos do izobraževanja); neupoštevanje socialno-kulturnih in drugih okoliščin; razvrščanje romskih otrok v šole s prilagojenim programom.¹

Iz vsega omenjenega lahko povzamemo, da ne obstajajo zapisani recepti, modeli, ki bi opredeljevali, kako delati z omenjeno populacijo otrok v vrtcih in šolah, obstajajo pa primeri dobre prakse, iz katerih bi se lahko učili, kako biti uspešnejši pri delu z romskimi otroki v naših vrtcih in šolah.

Eden od ciljev projekta Uspešno vključevanje Romov v vzgojo in izobraževanje II (UVRVI II) je bil tudi izdelava modela načrta osnovne šole in vrtca, s katerim šola oz. vrtec določi aktivnosti z namenom boljšega vključevanja Romov. Naloga temelji na Dopolnilu k Strategiji (Dopolnilo k Strategiji 2004), ki v cilju št. 8 navaja: vzpostavljanje zaupanja v šolo in odpravljanje predsodkov (poseben načrt šole, s katerim določijo aktivnosti komuniciranja in sodelovanja s starši otrok Romov, in načrt zaznavanja in kontinuiranega odpravljanja stereotipov in predsodkov, ki se pri večinski populaciji pojavljajo v razmerju do učencev Romov). Med samim izvajanjem projekta UVRVI II se je potrdilo, da je zaradi različnosti tematike nemogoče pripraviti enoten model, ki bi vsakemu, ki bi ga uporabil, zagotovil uspešnost in dobre rezultate.

Naš skupni zaključek je bil, da pripravimo smernice za pripravo načrta osnovne šole in vrtca za učinkovitejše vključevanje Romov v predšolsko vzgojo in osnovno šolo, ki so lahko neke vrste vodnik šoli pri pripravi lastnega načrta.

Ker so za sodelovanje pokazale večji interes vključene šole kot vrtci, se pričujoči dokument v večji meri osredotoča na osnovne šole. Zaradi obsežnosti smo zgolj posamezne elemente pilotno uvajali v Osnovni šoli Bršljin.

¹ Povzeto po Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji, 16. 6. 2004

IZHODIŠČA ZA PRIPRAVO SMERNIC

Mednarodna skupnost prepoznava izobraževanje kot enega temeljnih dejavnikov pri zagotavljanju izhoda iz procesov diskriminacije, neenakosti in revščine ter pomembno prispeva k socialni vključenosti tako predstavnikov romske skupnosti kot tudi vseh kakorkoli prikrajšanih skupin. Za uresničevanje teh pristopov si prizadevamo tudi v okvirih slovenske zakonodaje, saj najpomembnejši dokumenti opredeljujejo pomen in izražajo skrb za izobraževanje vseh manjšinskih skupin prebivalstva. V okviru teh zakonskih dokumentov najdemo tudi izobraževanje romskih otrok. V dokumentih je potrebno prepoznavati nekatere posebnosti, ki so za romsko skupnost specifične in jih je težko umestiti v katerekoli zakonske okvire.

Čeprav nekateri od zapisanih dokumentov ne veljajo več, je prav, da jih poznamo, saj bo morda ta nabor dokumentov posameznikom v pomoč pri oblikovanju načrta šole/vrtca.

Naj na tem mestu samo omenimo najpomembnejše dokumente (razvrščeni so po letu nastanka):

- Ustava Republike Slovenije (1991),
- Navodila za prilagajanje programa OŠ za romske otroke (1993),
- Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji (1995, 2011),
- Program ukrepov za pomoč Romom v Republiki Sloveniji (1995),
- Zakon o organizaciji vzgoje in izobraževanja,
- Zakon o osnovni šoli,
- Navodila za izvajanje programa OŠ za učence Rome za 9-letno osnovno šolo v Sloveniji (2004),
- Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji (2004),
- Nacionalni program za otroke in mladino v Republiki Sloveniji 2006–2010,
- Zakon o romski skupnosti v Republiki Sloveniji (2007),
- Nacionalni program ukrepov za Rome za obdobje (2010–2015),
- Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji (Dopolnilo k strategiji 2004, 2011).

Republika Slovenija je tudi podpisnica vrste mednarodnih dokumentov in predpisov, ki se dotikajo romske tematike. Naj izpostavimo samo nekatere, ki jih navaja Urad za narodnosti Republike Slovenije:

- Okvirno konvencijo za varstvo narodnih manjšin Sveta Evrope je Slovenija ratificirala 25. februarja 1998. Republika Slovenija je v skladu z ustavo in notranjo zakonodajo RS ob ratifikaciji Okvirne konvencije pisno izjavila, da kot narodni manjšini šteje avtohtono italijansko in madžarsko narodno skupnost v RS. V kolikor to ni v nasprotju z Ustavo RS in drugimi zakonskimi akti RS (v nasprotju s pravnim redom), se norme iz te konvencije nanašajo tudi na pripadnike romske skupnosti, ki živijo v Republiki Sloveniji.
- Evropsko listino o regionalnih ali manjšinskih jezikih je Slovenija ratificirala v letu 2000 in se obvezala, da se bodo določbe od 1. do 4. odstavka 7. člena te listine (cilji in načela, na katerih temeljijo politika, zakonodaja, praksa pogodbenic v zvezi z regionalnimi ali manjšinskimi jeziki na ozemljih, na katerih se ti jeziki uporabljajo, in glede na položaj vsakega jezika) smiselno uporabljale tudi za romski jezik.
- Republika Slovenija posebno zaščito romske skupnosti uresničuje tudi z izvajanjem Mednarodne konvencije o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije, Mednarodnega pakta OZN o državljanskih in političnih pravicah, Mednarodnega pakta OZN o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah, priporočil in resolucij Sveta Evrope o položaju Romov v Evropi, aktivno pa sodeluje tudi v Paktu stabilnosti JV Evrope, Srednjeevropski pobudi itn. (Urad za narodnosti RS: http://www.arhiv.uvn.gov.si/si/manjsine/romska_skupnost/index.html).

Upoštevali smo tudi izkušnje partnerjev v projektu na področju vključevanja Romov in še posebej izsledke aktivnosti, ki smo jih izvajali v projektu. Fakulteta za družbene vede je v vključenih šolah in vrtcih izvedla evalvacijo uvedbe mehanizma romski pomočnik, ki je mednarodno priznan kot izredno uspešen primer dobre prakse pri naslavljanju romske problematike v šolstvu. Pri nalogah romskega pomočnika gre v večini držav za premostitev jezikovne in kulturne vrzeli med romskimi otroci in njihovimi starši na eni ter med učitelji in drugimi učenci na drugi strani. Njihova vključenost v izobraževalni proces zmanjšuje odtujenost romskih otrok in jim pomaga pri prilagajanju novemu okolju. V raziskavi, v katero so bili vključeni romski pomočniki, njihovi peda-

goški sodelavci – učitelji in vodilni oz. vodstveni delavci, se je potrdilo, da si šole in vrtci brez romskih pomočnikov dela več ne predstavljajo. Študija je poleg evalvacije trenutnega stanja delovanja romskih pomočnikov prinesla tudi nabor možnosti za nadaljnje delo šol in vrtcev (več v zborniku projekta).

Da bi ugotovili, kako se v šolski praksi uresničujejo cilji Strategije, kakšna je vključenost romskih pomočnikov v šolsko prakso in kako načrtujejo aktivnosti na tem področju, je RIC Novo mesto v partnerskih osnovnih šolah v JV regiji opravil še vodene intervjuje z ravnateljji, ki so odgovorni za uresničevanje ciljev Strategije (več v zborniku projekta). Tako smo dobili dodaten vpogled v delo romskih pomočnikov, sodelovanje romskih staršev s šolo, vključevanje romskih otrok v obvezni in razširjeni program, o vključenosti šole v reševanje romskega vprašanja v lokalni skupnosti, kar smo upoštevali pri pripravi smernic.

Prav tako smo upoštevali aktivnosti, ki jih opredeljuje/določata Strategija in njene dopolnitve in jih skušali postaviti v konkretne šolske situacije, predvsem:

- vključevanje v večinsko družbo tako, da vzgoja in izobraževanje zagotavljata prevzemanje funkcionalnih rekvizitov družbe in obenem spoštovanje različnosti,
- vključevanje v večinsko družbo tako, da vzgoja in izobraževanje zagotavljata načela in vrednote enakosti v povezavi s socialno pravičnostjo,
- oblikovanje načrtov dela vključevanja romskih pomočnikov v vrtce in šole, s katerimi vrtci in šole določijo aktivnosti za učinkovitejše vključevanje romskih otrok v predšolsko vzgojo in osnovno šolo.

VLOGA STROKOVNIH ORGANOV PRI VKLJUČEVANJU ROMSKIH OTROK V AKTIVNOSTI ŠOLE IN VRTCA

Šolski razredi postajajo vedno bolj multikulturni, in brez dodatne pozornosti bi del otrok tudi zaradi kulturnih razlik ne mogel razviti svojih potencialov. Z zviševanjem socialne kompetentnosti se otroci različnih kultur bolj samozavestno vključujejo v socialno okolje, so deležni kulturnih in izobraževalnih dobrin tega okolja, so uspešni v šoli in v večji meri izkoriščajo svoje potenciale. Potrebno je opozoriti, kot navaja C. Razdevšek Pučko (2003), da šola ne more razrešiti vseh socialnih in multikulturnih problemov v okolju in ne more (tudi ne sme) svoje izobraževalne vloge nadomestiti s socialno. Lahko pa izboljša svojo izobraževalno vlogo tako, da se prilagaja multikulturnemu okolju in postane prostor, kjer lahko posamezniki zadovoljujejo svoje potrebe in jim postane pomembna.

Šola in vrtec morata zagotavljati:

- optimalni razvoja posameznika ne glede na spol, socialno in kulturno poreklo, veroizpoved, narodno pripadnost ter telesno in duševno konstitucijo,
- vzgajanje za medsebojno strpnost,
- razvijanje zavesti o enakopravnosti spolov,
- spoštovanje drugačnosti in sodelovanje z drugimi,
- spoštovanje otrokovih in človekovih pravic ter temeljnih svoboščin,
- razvijanje enakih možnosti obeh spolov ter s tem razvijanje sposobnosti za življenje v demokratični družbi.

Le z načrtnim in načrtovanim delom lahko šola uresničuje te cilje.

Avtonomija in strokovna odgovornost strokovnih delavcev in šole

Vsaka šola, ki ima vključene romske otroke, mora v letnem programu dela posebno pozornost nameniti strategijam dela z romskimi učenci in drugim aktivnostim, ki pripomorejo k učinkovitejšemu vključevanju otrok in staršev v delo šole. V njem mora načrtovati konkretne ukrepe, ki jih bo izvedla, da bi romski učenci dosegali standarde znanja in hkrati, da bi jim zagotavljali pravico do ohranjanja lastne kulture. Načrt šole oz. vrtca naj vključuje aktivnosti za vse strokovne organe oz. strokovne delavce, kot so ravnatelj, svetovalna služba, razrednik, učitelj, vzgojitelj, strokovni aktivni, romski pomočnik in drugi zaposleni za delo z romskimi otroki/učenci. Pomembno je, da vključuje tudi različne podporne sisteme (npr. programe javnih del, projekte, aktivnosti, ki jih financirajo posamezne občine ipd.) in institucije v lokalnem okolju.

Naloge in vloga ravnatelja pri vključevanju romskih učencev

Ravnatelj je pedagoški in organizacijski vodja šole. Pri usmeritvah dela na šoli so zelo velikega pomena njegov pogled na vzgojno-izobraževalno delo, odnos do marginalnih skupin, pripravljenost za iskanje rešitev, razumevanje in usmerjanje šolske klime, spodbujanje dela strokovnih delavcev ... Vse to se odraža že v njegovih usmeritvah pri pripravi letnega delovnega načrta. V njem morajo biti prepoznavne usmeritve dela na šoli.

Strokovne delavce vodi tako, da v svojih letnih načrtih dela vključujejo delo z romskimi učenci. Ravnatelj naj se udeležuje tudi načrtovalnih srečanj, na katerih se postavljajo smernice dela in oblikuje strategija dela z romskimi učenci in njihovimi starši.

Ob poslovođenju je za razvoj kakovosti pedagoškega dela na šoli ključno delo ravnatelja na štirih področjih:

- z učitelji,
- s svetovalno službo,
- s starši,
- z učenci.

Delo z učitelji

Edina stalnica našega življenja so spremembe. Spreminja se okolje, menjavajo se vlade, spreminjajo se podjetja, spreminjajo se izdelki, nastajajo nove gospodarske panoge, otroci odraščajo itd. Vse to vpliva na delo in naše doživljanje realnosti. Nad večino sprememb nimamo niti nadzora niti moči, imamo pa moč nad odločitvijo, ali bomo postali »mojster sprememb« ali »žrtev sprememb«. To, ali bomo ustvarjalci okoliščin ali njihovi sužnji, je odvisno od naših odločitev.

Ob želji, da bi se tudi učitelji ves čas spreminjali, spreminjali svoje delo in sprejemali novosti, pogosto naletimo na mnoge ovire. Fullan in Hargreaves sta opredelila šest problemov, ki se pojavijo pri učiteljih ob nenehnem uvajanju sprememb: preobremenjenost, osama, skupinsko mišljenje, neodkrite sposobnosti, ozkost učiteljeve vloge in slabe rešitve ter neuspele reforme.

Ravnatelj lahko s spremljanjem učiteljevega dela, s sodelovalnim vodenjem navedene probleme omili ali jih celo (nekatero) prepreči. Ob stalnem uvajanju sprememb ter ob večletnem poučevanju skupin učencev, ki se razlikujejo od večinskega prebivalstva, učitelj izgoreva, postaja preobremenjen, se osami, ima občutek neuspešnosti ... Ravnateljeva vloga je ustvarjanje sodelovalnega okolja, v katerem se učitelj počuti varnega. Spodbuja naj učitelje, da sprejemajo strokovne odločitve, vnašajo izboljšave v svoje delo, spodbuja naj razmišljanje učiteljev o lastnem delu, daje povratne informacije o uspešnosti dela (še posebej na področju dela z drugačnimi skupinami otrok).

Pri delu šolske svetovalne službe smo poudarili, kako pomembno je, da se učiteljem predstavi napredek na področju njihovega dela. Ravnatelj se mora zavedati, da učitelji potrebujejo pozitivno informacijo o uspešnosti njihovega dela, truda, izobraževanja, saj bodo le tako svoje delo nadaljevali s pozitivno naravnostjo in ga nadgrajevali. Pomembno je učiteljem predstaviti npr. napredek pri sodelovanju staršev romskih otrok s šolo, smisel vključevanja v projektno delo ...

Ravnatelj nudi podporo učiteljem osebno in posredno preko podpore svetovalni službi. Skrbi naj za stalen pretok informacij med učitelji in sodeluje pri sprotnem reševanju nastalih problemov in dilem. Le tako se učitelji ob nastalih problemih ne bodo zaprli, ampak bodo o njih spregovorili brez pritoževanja, z namenom iskanja ustrežnejših načinov dela in rešitev.

Pri nalogah ravnatelja ne smemo pozabiti na organizacijo strokovnih izobraževanj, ki učiteljem nudijo podlago za njihovo delo.

Delo ravnatelja z učitelji je izjemno pomembno, saj so učitelji »nosilci« sprememb, zato jih je treba vključiti v odločitve, kako bodo delali, kaj bodo spremenili ter kako bo potekal njihov strokovni razvoj.

Delo s svetovalno službo

Sodelovanje ravnatelja s svetovalno službo in usmerjanje dela svetovalne službe je eno izmed pomembnejših področij ravnateljevega dela. Svetovalna služba je tista, ki zazna stisko učitelja ali učenca in mu priskoči na pomoč. Da bi to lahko naredila, pa mora biti dovolj senzibilna, mora imeti zaupanje učiteljev in učencev ter podporo ravnatelja pri svojem delu. V praksi se potrjuje koristnost tedenskih srečanj svetovalne službe z vodstvom. Cilji takšnih srečanj so npr.: izmenjava informacij (pregled posebnosti preteklega tedna), iskanje ustreznih rešitev ob nastalem problemu, operativno načrtovanje aktivnosti in zadovolžitev, razmisleki o usmeritvah za nadaljnje delo ipd. Izredno pomembna cilja pa staseveda tudi spremljanje dela svetovalne službe ter nudenje podpore. Slednja je namenjena preprečevanju izgorelosti, ki je lahko razlog za neučinkovito iskanje rešitev za posamezen problem, če je ne odpravljamo. V primeru, da do tega pride, naj se delo razdeli med ostale udeležence sestanka ali pa se skupaj poišče možne rešitve problema.

Delo s starši

V trikotniku šola–učenec–starši je ravnateljeva naloga povezovanje trikotnika ter usklajevanje različnih interesov. Dejstvo je, da mora šola v dobro otroka sodelovati s starši in obratno. Pri sodelovanju s starši romskih učencev je pomembna naloga šole, da starše vodi do spoznanja, da šolo potrebujejo ter da razvijajo pozitiven odnos do znanja, učenja in šolanja, saj s tem dvigujejo tudi pričakovanja do svojih otrok. Naj bo cilj, da bi starši prihajali v šolo po informacije na govorilne ure prostovoljno. Glavne naloge dela s starši:

- informiranje staršev o delu šole,
- odzivanje na individualne razgovore na pobudo staršev ali učiteljev,
- sodelovanje s starši ob reševanju vzgojnih in učnih težav,
- sodelovanje s starši ob obiskih naselja,
- predstavitev dela romskega koordinatorja.

Starši, ki se zavedajo pomembnosti šolskega sistema za uspešnost njihovih otrok v odraslosti, niso več izjeme. Vse več je romskih staršev, ki cenijo šolo in jim znanje predstavlja vrednoto, in to zahtevajo tudi od svojih otrok. To je temelj, na katerem gradi šola.

Delo z učenci

Delo z učenci je sicer postavljeno na zadnje mesto, posredno pa je pravzaprav prvo, saj ravnatelj z usmerjanjem, spremljanjem dela učiteljev in svetovalne službe skrbi za napredek učencev ter njihovo vključevanje v delo in življenje šole. Neposredni stik z učenci daje ravnatelju realno sliko o učencih, njihovem počutju, napredku, o delu šole kot celote.

Redna srečanja z učenci pri malici, na dnevnih dejavnosti in med odmori so priložnosti, ki jih ravnatelj lahko izkoristi z namenom spoznavanja učencev in ustvarjanja realnega pogleda. Učenci bodo zadovoljni, da jih ravnatelj opazi, se z njimi pogovarja in se zanima za njihovo delo. S tem se poveča njihovo zaupanje v šolo kot institucijo ter v delo učiteljev. Seveda pa je potrebno učencem postaviti jasne meje, od katerih šola ne odstopa. Nekateri učenci te meje »vidijo« šele, kadar jim jih predstavi ravnatelj.

Naloge in vloga svetovalne službe v vrtcih in osnovnih šolah

Svetovalna služba v šoli predstavlja posebno mesto, ki povezuje, svetuje in pomaga učencem, staršem, strokovnim delavcem, vodstvu in zunanjim sodelavcem preko svetovalnega odnosa. Svetovalna služba je vsem udeležencem v šoli enako dostopna in njena dostopnost je vsem enako razvidna. Poslanstvo šolske svetovalne službe je prilagajanje šolskega sistema potrebam posameznika (učencem s posebnimi potrebami, nadarjenim, učencem s težavami na vedenjskem področju ...) in vzpostavljanje optimalnih pogojev za učenje in napredovanje vseh učencev.

Svetovalna služba mora redno sodelovati z vodstvom šole. Podaja predloge za izvajanje strategije dela z romskimi starši in učenci. Skupaj z vodstvom šole zagotavlja pogoje za kakovostno izvajanje omenjene strategije. Svetovalna služba naj bo tudi tista, ki v posebnih dogodkih na šoli ukrepa takoj in konkretno.

Pri romskih učencih je marsikdaj potrebna hitra in izredno konkretna aktivnost, ki seže vse do njihovega doma. Ker je svetovalna služba tista, ki v dopoldanskem času ni ves čas vezana na neposredno delo z učenci, marsikdaj lažje opravi takšno delo kot razrednik.

Svetovalna služba je tudi tista, ki spodbuja in tudi sama zelo korektno izvaja pretok informacij med posameznimi strokovnimi organi.

Pri vključevanju romskih učencev v vzgojo in izobraževanje svetovalna služba sodeluje, svetuje, dela z vsemi udeleženci: z učenci, s starši, z učitelji in vodstvom.

Delo s starši

Delo s starši je pri uspešnem vključevanju romskih učencev izjemnega pomena in naj poteka na več ravneh. Izkušnje šol o korelaciji med sodelovanjem staršev s šolo oziroma učitelji ter med obiskom pouka učencev kažejo, da sodelovanje staršev s šolo pozitivno vpliva na povečanje obiska pouka pri učencih in posledično na boljši učni uspeh.

Svetovalna služba lahko pripomore k boljšemu sodelovanju staršev s šolo z vključevanjem v nekatere dejavnosti, kot so npr.:

- vpis v šolo,
- govorilne ure, roditeljski sestanki, individualni razgovori,
- obiski v naselju,
- vključenost v različne projekte, ki so namenjeni delu z romskimi učenci in starši ...

K dobremu sodelovanju s starši pripomorejo obiski naselja, na katere svetovalna služba povabi tudi razrednike, učitelje, romske pomočnike ... Tako pomaga vzpostaviti (boljši) stik s starši, spoznava se tako družine kot naselja, starše, njihovo kulturo, navade, bivanjske pogoje ipd. Pomembno je tudi, da se vsakokrat povabi starše tudi k obisku šole, na govorilne ure in druge dogodke, ki jih organizira šola. Obiski naselja pa ne vplivajo pozitivno samo na starše, temveč tudi na učitelje, saj tako spoznajo učence v drugačni luči in odkrivajo vzroke za njihove morebitne učne, vzgojne ali čustvene težave. Ravno tako obiski pozitivno vplivajo na učence, ki so ponosni, da jih obiščejo učitelji in začutijo povezanost s šolo. Če se le da, naj ob obiskih naselja svetovalna služba in učitelji ne izvajajo govorilnih ur, saj ni možno zagotoviti varnega, ločenega prostora za njihovo izvedbo (varovanje podatkov o posameznem učencu), kar je za vzpostavljaje zaupanja med sogovorniki bistvenega pomena.

Pomemben vidik dela z romskimi učenci za strokovne delavce je tudi zmožnost »videti napredek« na posameznih področjih dela. Ker so učitelji vsakodnevno zelo vpeti v delo, pogosto ne opazijo napredka, kar jih z leti lahko demotivira. Zato je pomembno, da šola beleži in analizira podatke, s katerimi razpolaga, ter učiteljem poda povratno informacijo o uspešnosti njihovega dela. Priporočamo, da na tem področju aktivno deluje tudi šolska svetovalna služba.

Svetovalna služba v šoli ima pomembno vlogo tudi pri spodbujanju drugih oblik sodelovanja s starši, kot so npr.:

- Sodelovanje s starši otrok, bodočih prvošolcev na neformalnem obisku v naselju, kjer jih povabi k vpisu otrok v šolo.
- Sodelovanje in svetovanje staršem učencev glede učne in vzgojne pomoči.

- Ozaveščanje staršev o pomenu higiene, higienskih navad za zdravje otrok. Svetovalna služba staršem predstavi pomen higiene in umivanja za zdravje njihovih in preostalih otrok. Svetovalni delavci lahko s starši poiščejo ustrezne rešitve za zagotavljanje osnovne higiene učencev.
- Pomoč staršem pri nakupu šolskih potrebščin. Šolske potrebščine za starše predstavljajo velik del stroškov. Če šola vztraja, da starši za otroke priskrbijo šolske potrebščine, saj s tem razvijajo odnos do njih, jim lahko pomaga pri samem nakupu. Seveda pa naj šola staršem, ki otrokom šolskih potrebščin ne morejo zagotoviti, priskoči na pomoč.
- Spremljanje rednega obiskovanja pouka in poročanje ustreznim institucijam. Svetovalna služba redno spremlja obiskovanje pouka in mesečno poroča centru za socialno delo o odsotnosti otrok od pouka.

Delo z učenci

Pri načrtovanju dela z romskimi učenci je potrebno posebno pozornost posvetiti razvijanju ustreznih in raznolikih metod in oblik dela, pri čemer mora sodelovati tudi svetovalna služba. V delo z učenci se mora vključevati z vsemi oblikami pomoči, ki jo lahko nudi. V okviru poklicne orientacije, ki jo izvaja skupaj z učitelji, mora svetovalna služba posebej pozorno proučiti in učence Rome seznaniti z vsemi možnostmi nadaljnega izobraževanja in vključevanja v srednješolske programe. Pri tem mora zagotoviti, da so učenci seznanjeni z vso paleto, ki jo ponuja srednješolsko izobraževanje.

Predlogi aktivnosti, s katerimi delovanje šolske svetovalne službe pripomore k boljšim rezultatom:

- Vključevanje predšolskih otrok v popoldanske dejavnosti v vrtcu. Romski otroci iz naselja, ki spadajo v šolski okoliš posamezne šole, običajno niso vključeni v vrtec, tako da naj jih šola povabi k sodelovanju v popoldanskem času z delavnicami, igrami, branjem v prostorih vrta ali šole. Tako lahko staršem in predvsem otrokom približamo vrtec/šolo kot institucijo in starše motiviramo za vpis otrok v vrtec.
- Organizacija ter vključevanje v dejavnosti, ki potekajo v naselju, z namenom priprave otrok na šolo. V romskem naselju lahko z vključevanjem romskega pomočnika ob sodelovanju z Romi, lokalno skupnostjo in nevladnimi organizacijami šola/vrtec izvajata različne aktivnosti za otroke in starše.
- Organizacija dodatne strokovne pomoči za učence, ki pomoč za doseganje ciljev potrebujejo.
- Nenehno spremljanje doseganja ciljev pri posameznih predmetih in napredovanja posameznih učencev.

- Svetovanje in pomoč učencem v stiski, učencem z vzgojnimi in disciplinskimi težavami.
- Spodbujanje učencev k rednemu obiskovanju pouka.

Svetovalno in posvetovalno delo z učitelji

Šolska svetovalna služba pomembno pomaga in svetuje učiteljem pri delu z romskimi učenci. Redno spremljanje in sodelovanje svetovalne službe in učiteljev na sestankih ali strokovnih aktivnih, na katerih rešujejo aktualno problematiko, pregledajo doseganje ciljev pri posameznih učencih, se posvetujejo o načinu dela s posamezniki, oblikah pomoči učitelju ... prispevata k pozitivnemu odnosu do romske tematike, podpirata in spodbujata učitelje pri delu z romskimi učenci.

Pomembne aktivnosti pa so tudi:

- Posvetovanje z učitelji o zagotavljanju osnovnih pogojev za varno in spodbudno učno okolje med poukom in zunaj pouka (odmori, garderoba, čakanje na avtobus, malica, kosilo, stranišče ...).
- Svetovanje učiteljem pri izbiri oblik in metod dela v integriranem oddelku.
- Svetovanje in sodelovanje z učitelji za učinkovito delo z učenci, ki imajo čustvene, vzgojne ali disciplinske težave.
- Povezovanje razrednikov in učiteljev, ki izvajajo dodatno strokovno pomoč.
- Sodelovanje in pomoč pri navezovanju stikov učiteljev s starši, obisk romskega naselja.
- Povezovanje učiteljev z romskim pomočnikom.

Sodelovanje z vodstvom

Šolska svetovalna služba redno sodeluje z vodstvom šole in podaja predloge za izvajanje strokovnega izpopolnjevanja učiteljev ter z usklajenim delovanjem z vodstvom šole zagotavlja pogoje za oblikovanje ustrezne kulture in klime ter umeščenost romskega pomočnika v delo šole.

Izpostavili smo samo pomembnejše, vidnejše naloge. Vsekakor se delo svetovalne službe ne more omejiti le na našete – te so samo del delovne obveznosti svetovalnih delavcev, pa vendar izjemno pomembne za uspešno vključevanje romskih učencev v vzgojo in izobraževanje.

Uspešnost vključevanja romskih učencev v vzgojo in izobraževanje je odvisna od dela vsakega posameznega člana v trikotniku šola–učenec–starši. Nalog za uspešno integracijo ne moremo in ne smemo prelagati le na šole, čeprav so nosilci dejavnosti. Svoj

del odgovornosti pri vključevanju romskih učencev morajo prevzeti tudi starši, in na to jih je treba pripraviti. Starši, ki so sami že bili deležni sistematičnega izobraževanja, imajo pozitiven odnos do šole, skrbijo za šolske potrebščine svojih otrok, sodelujejo s šolo in kar je najpomembnejše, otroke vsakodnevno pošiljajo v šolo. Svoje naloge in odgovornost pa morajo prevzeti tudi učenci. Sprejeti šolska pravila, opravljati domače naloge, obveščati starše o sporočilih učiteljice ...

Naloge drugih strokovnih organov šole **Razrednik**

Razrednik pri delu z romskimi učenci izvaja vse aktivnosti enako kot tudi z ostalimi učenci. Pri romskih učencih mora še bolj dosledno skrbeti, da je redno dnevno seznanjen o obisku teh učencev pri pouku (skozi cel dan), da hitro in konkretno ukrepa, da učenca spodbuja in res dosledno izvaja dogovorjena pravila. Pri sodelovanju z romskimi starši se mora največkrat odpraviti na teren. Seveda spodbuja starše, da se tudi oni oglasijo v šoli, a v primerih, ko tega še ne doseže, se odpravi na teren ali s starši komunicira po telefonu.

Izredno pomembno vlogo imajo pri sodelovanju s starši romski pomočniki. Razrednikom lahko pomagajo pri iskanju poti za sodelovanje s starši, še posebej pa pri prenosu informacij. Staršem odnesejo, pogosto pa tudi preberejo vabila za individualne razgovore v šoli, jih dan pred sestankom še enkrat spomnijo, da so vabljeni na razgovor ...

Razredniki običajno povabijo starše na govorilne ure s pisnim ali ustnim vabilom, po telefonu oziroma osebno. Če se starši na vabila ne odzivajo, se povežejo še s šolsko svetovalno službo. Če je tudi to premalo uspešno, sledi še povabilo s pomočjo centra za socialno delo. Pri slednjih gre za večje vzgojne, čustvene in tudi učne težave učencev, ko je sodelovanje s starši oteženo zaradi različnih vzrokov.

Učitelj, vzgojitelj

Učitelj pri začetnem sodelovanju z romskim učencem pridobi čim več informacij o vključenosti učenca v oddelek, njegovih sposobnostih, šibkih in močnih področjih, metodah dela, ki pri učencu spodbujajo njegovo vključenost. Učitelji naj bi poznali okolje, iz katerega prihajajo romski učenci. Tako bodo marsikdaj pri razlagi snovi in podajanju domačih nalog lažje poiskali metode in oblike dela, s katerimi bodo skušali doseči želeni učni standard.

Vloga in odgovornost učitelja pri poučevanju in nudenju pomoči učencem z učnimi težavami ter iz tega izhajajoče skrbi učiteljev¹

Zagotavljanje pomoči učencem z učnimi težavami ni več zgolj domena specializiranih strokovnjakov (npr. specialnih pedagogov), ki nudijo pomoč učencu v posebnem okolju, običajno ločenem od matičnega razreda, v tem času pa skušajo predvsem omiliti ali odpraviti otrokove primanjkljaje oz. težave, da bi se otrok lahko čim bolj prilagodil zahtevam v okolju. Vključujoči koncept predpostavlja, da je učitelj tisti, ki je odgovoren za rast in napredek vsakega otroka, vključenega v šolski prostor. Zmožen in odgovoren naj bi bil oblikovati reflektivno in podporno učno okolje, ki se odziva na potrebe vsakega otroka ter predstavlja ustrezen vzgojno-izobraževalni prostor tudi za učence z lažjimi in zmernimi težavami oz. posebnimi potrebami. K večji uspešnosti pri delu z romskimi učenci lahko pomembno prispeva soustvarjalen odnos z učenci, starši in drugimi strokovnimi delavci, individualni delovni načrt pomoči (opredeliti učenceve težave in močna področja, načrtovati cilje pomoči, prilagojeno poučevanje ipd.) za vsakega učenca ter učinkovito nudenje pomoči in podpore. Pomembno je, da so različne oblike podpore sistemsko opredeljene in ne temeljijo zgolj na prostovoljni bazi ali iznajdljivosti posameznega učitelja.

Učitelj, ki je motiviran in pripravljen skrbeti za svoje stalno strokovno izpopolnjevanje na področju seznanjanja z različnimi vrstami učnih težav, sodobnimi pristopi k poučevanju, učinkovitimi oblikami pomoči in na področju veščin timskega dela in vzpostavljanja soustvarjalnega odnosa z vsemi udeleženci vzgojno-izobraževalnega procesa, je lažje kos zahtevnemu delu pri vključevanju romskih otrok v vzgojo in izobraževanje.

Podpora učitelju/vzgojitelju zajema različne elemente na različnih nivojih:

- (1) Usposabljanje: za spodbujanje učiteljevega profesionalnega znanja in spretnosti oz. profesionalne kompetentnosti. V mislih moramo imeti različne vrste in oblike usposabljanja: dodiplomsko izobraževanje in usposabljanje, nadaljnje profesionalno izobraževanje in usposabljanje (programi izpopolnjevanja, seminarji ipd.) ter izmenjavo znanj in izkušenj s kolegi in drugimi strokovnjaki.

(2) Organizacija pomoči in podpore: za izboljšanje dela v razredu, z učenci in kot del celotne šolske organizacije.

- *Delo v razredu*: podpora za implementacijo diferenciranih in individualiziranih poučevalnih strategij ter prilagoditev za zadovoljevanje raznolikih potreb učencev.

- *Delo z učenci*: podpora učitelju za nudenje pomoči učencem in optimalni razvoj njihovih zmožnosti ob upoštevanju omejitev oz. šibkosti. Učitelj je vedno osrednja oseba pri delu z učenci, zato mora biti podpora vedno načrtovana v sodelovanju z učiteljem.

- *Šolska organizacija* s funkcionalnega in pedagoškega vidika: najboljša izraba in organiziranost človeških in materialnih virov v šoli ter pridobivanje oz. zagotavljanje dodatnih potrebnih virov pomoči in podpore, možnosti za timsko delo in sodelovanje med osebjem in z družinami, priložnosti za kolegialno izmenjavo izkušenj, oporo in učenje (npr. supervizija), načrtovanje prilagoditev ipd. Zagotavljanje pomoči in podpore mora biti del šolske politike, predpisov oz. strategije, ki upošteva vse dejavnike v šoli, in ne le učenčeve individualne težave in omejitve.

Za učinkovito poučevanje in nudenje pomoči učencem z učnimi težavami učitelji najpogosteje potrebujejo naslednje oblike pomoči in podpore (povzeto po Pulec, PF, Soriano 1999; Engelbrecht in sod. 2001; Magajna in sod. 2008b):

- pomoč pri iskanju in zagotavljanju ustreznih informacij,
- pomoč pri prepoznavanju in ocenjevanju učenčevih zmožnosti, šibkosti in posebnih potreb,
- pomoč pri načrtovanju ustreznega učnega okolja, poučevalnega pristopa, učnega materiala, strategij za zadovoljevanje raznolikih razvojnih in učnih potreb ter predvsem pomoč pri poučevanju v razredu,
- pomoč pri načrtovanju, implementaciji in evalvaciji individualiziranega programa oz. edinstvenega projekta pomoči za posameznega učenca,
- pomoč pri izbiri in organizaciji različnih oblik usposabljanj,
- zagotavljanje priložnosti in možnosti za timsko delo, izmenjavo izkušenj, reševanje problemov in supervizijo,
- nudenje direktne pomoči učencem v ali izven razreda,
- nudenje pomoči in podpore pri izvajanju različnih oblik pomoči in podpore učencem z učnimi težavami ter
- nudenje pomoči in podpore za učinkovito sodelovanje s starši.

Šolski strokovni aktivni

Šolski strokovni aktivni, tako vertikalni kot horizontalni, so tisti, ki povezujejo in usklajujejo delo učiteljev posameznih predmetnih področij. Strokovni aktivni morajo usklajevati merila za ocenjevanje, pripravljati predloge za izboljševanje vzgojno-izobraževalnega dela, obravnavati morebitne pripombe staršev.

Na srečanjih si predstavljajo informacije o dobrih rešitvah, predstavljajo uspešne metode dela, poiščejo rešitve za morebitne težave, analizirajo medsebojne hospitacije itd.

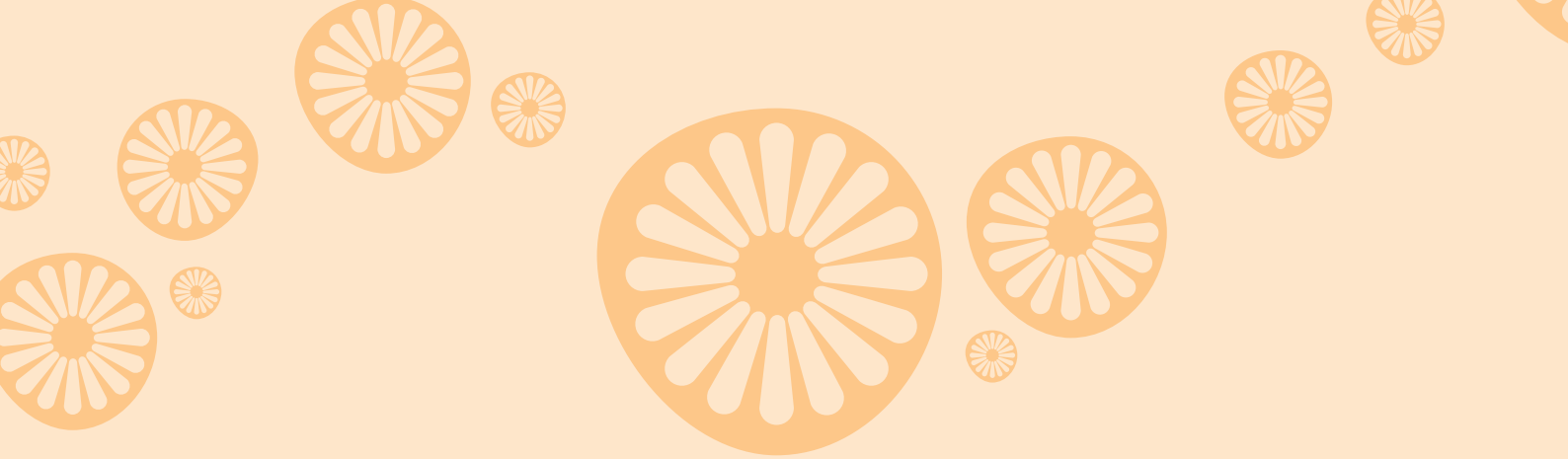
V času, ko se v šolah pojavlja veliko število otrok z različnimi primanjkljaji, so se začeli oblikovati tudi strokovni aktivni dodatne in individualne strokovne pomoči. Ti marsikdaj obravnavajo vsebine, ki so zelo uporabne tudi pri delu z učenci Romi.

V šolah, ki imajo veliko število romskih otrok, pa je v načrtih dela teh strokovnih aktivnih delo z romskimi učenci pomemben sestavni del.

Naloge in vloga romskega pomočnika

Uvajanje romskih pomočnikov v šole je eden od ključnih ukrepov za uspešnejše vključevanje otrok in učencev Romov v sistem vzgoje in izobraževanja. Prve izkušnje z zaposlovanjem Romov so v izobraževalnih in drugih institucijah pridobivali v programih javnih del s področja izobraževanja in sociale že pred sprejetjem Strategije vzgoje in izobraževanja Romov v RS v letu 2004. Namen njihovega zaposlovanja in naloge so bile v različnih organizacijah različne, vsem pa je bilo skupno pridobiti pomoč pri delu v romski skupnosti, poglobiti razumevanje drugačnosti, spoznavati potrebe in interese Romov, spoznavati ljudi v okoljih, kjer živijo, v aktivnosti bolj in več vključevati Rome same ...

S sprejetjem poklicnega standarda so bile dane prve normativne podlage za sistemsko umeščanje romskega pomočnika v sistem vzgoje in izobraževanja. Opredeljeni poklicni standardi omogočajo, da se te poklice financira in sistemizira v okviru vzgojno-izobraževalnih ustanov. Podpreti je potrebno aktivnosti za dvig izobrazbe romskih pomočnikov in zagotoviti pogoje za sistemsko reševanje instituta romskega pomočnika v vzgoji in izobraževanju. Na ravni države je treba izdelati program uvajanja romskih pomočnikov v vrtce in osnovne šole. Pri tem naj bi sodelovala vsa ministrstva. Treba je prilagoditi pravni okvir, uvesti program izobraževanja zanje in zagotoviti finančna sredstva.

Romski pomočniki so v okviru projektov in programov javnih del zaposleni v šolah že več let. Z rezultati svojega dela dokazujejo, da lahko pomembno prispevajo k premagovanju čustvenih in jezikovnih ovir otrok ter predstavljajo most med vrtcem oziroma šolo ter romsko skupnostjo.

Narava dela romskega pomočnika v otrokovem predšolskem obdobju ter na začetku šolanja je povsem drugačna kot kasneje. Delo romskega pomočnika je zelo fleksibilno, prilagaja se konkretnemu programu dela in potrebam, ki jih razvijeta posamezen vrtec oziroma šola.

Poleg zaposlovanja romskih pomočnikov je prav, da šole izkoriščajo možnost zaposlovanja javnih delavcev. Trenutno je možna prijava na javna dela. Zaposluje se v paru Roma in Neroma. Če je par usklajen, dobro sodeluje in se dopolnjuje, so javni delavci tisti, ki zelo pomagajo pri delu in življenju romskih otrok v šoli. Sodelujejo pri organizaciji dela, pri reševanju dnevnih stisk, sodelujejo s starši, svetovalno službo ...

Vključevanje romskega pomočnika v življenje in delo šole oziroma vrtca

Romski pomočnik v šoli (ali v vrtcu) opravlja svoje delo na nivoju oddelka, šole (ali vrtca) ter romske skupnosti.

Romski pomočnik v oddelku dela skupaj v timu z vzgojiteljico, pomočnico vzgojiteljice ali učiteljico in učiteljico v podaljšanem bivanju. V timu sodeluje pri načrtovanju dela in pri analizi opravljenega dela. Na osnovi dogovorov v timu se vključuje v vse dejavnosti, ki potekajo v oddelku. Pomaga otrokom pri premagovanju jezikovnih ovir, prevaja otrokom, vzgojiteljici oziroma učiteljici pa tudi staršem. Po navodilih vzgojiteljice oziroma učiteljice pomaga otrokom v procesu učenja. S pomočjo vzgojiteljice oziroma učiteljice skrbi, da so v oddelku prisotni elementi romske kulture ter spodbuja dvojezično kulturo v oddelku. Zagotavlja, da vzgojiteljica oziroma učiteljica dobi informacije, ki jim jih romski starši želijo sporočiti in obratno.

Vključuje se v strokovna in druga srečanja, kamor se vključuje vzgojiteljica oziroma učiteljica oddelka in kjer obravnavajo dogajanja v oddelku. Predstavlja vez med romsko skupnostjo in starši ter vrtcem in šolo. Posreduje informacije vzgojiteljici, učiteljici oziroma vodstvu vrtca ali šole, ki so z vidika medsebojnega sodelovanja in organizacije dela v vrtcu in šoli potrebne (npr. kako poteka prevoz otrok v vrtec ali šolo, kako se otroci jutraj zbirajo, ali obstajajo zdravstveni problemi v skupnosti ipd.). Vključuje se v izobraževanja, ki zadevajo delo v oddelku.

Romski pomočnik povezuje aktivnosti v šoli z življenjem v romski skupnosti. Poskrbeti mora za vsakodnevno prisotnost romske kulture in jezika na nivoju šole (ne le ob proslavah), pri tem naj mu pomagajo vsi učitelji na šoli. Analizira potrebe romske skupnosti glede izobraževanja otrok in mladine in svoja opažanja posreduje šoli, ki na tej osnovi skupaj z njim podrobneje prouči problematiko in pripravi konkretne ukrepe. Romski pomočnik pomaga vzpostavljati odnose z romskimi starši, pomaga staršem pri komunikaciji z učitelji in vodstvom šole pa tudi z drugimi starši. Po potrebi prenaša nujne informacije med starši in šolo. Skrbi, da starši prejmejo pisne informacije, ki jih posreduje šola, in jim jih po potrebi prevaja.

Romski pomočnik pomaga posameznim otrokom in mladostnikom, ko imajo v šoli ali doma težave. Otroka napoti k osebi na šoli, ki mu lahko strokovno pomaga.

Romski pomočnik tesno sodeluje z romskimi in neromskimi organizacijami in posamezniki, ki izvajajo različne programe v romski skupnosti. Skrbi za njihovo povezovanje in za vključevanje otrok in mladostnikov vanje. S pomočjo strokovnih delavcev, zadolženih za poklicno informiranje v šoli, zbira informacije o možnostih izobraževanja in zaposlovanja v okolju in jih posreduje romski skupnosti.

Romski pomočnik pripravi osebni letni načrt dela skupaj s svojim mentorjem. V osebнем delovnem načrtu so opisana vsa dela in naloge, ki jih opravlja v tekočem šolskem letu. Tam, kjer je zaposlenih več romskih pomočnikov, svetujemo usklajevanje in kontrolo njihovega sodelovanja v oddelku in izven njega. Nekateri pomočniki se težje prilagodijo delu v oddelku in pri tem potrebujejo nekaj pomoči, spodbude, pa tudi kontrole. Občasno je potrebno tudi delo z romskimi učenci izven razreda. Takrat delajo po predhodnih navodilih učitelja in gradivih, ki jih pripravijo učitelji.

Pri pripravi osebnega letnega načrta romskega pomočnika v šoli oz. vrtcu ne pozabimo na naslednje naloge:

- komunicira z vsemi vključenimi v slovenskem in romskem jeziku/dialektu,
- motivira otroke in starše oz. skrbnike za redno prihajanje otrok v vrtec/šolo in predstavlja pomen vzgoje in izobraževanja za nadaljnje življenje in pridobitev poklica,
- navaja učence na šolski red, pravila in čistočo,
- neposredno dela v timu z vzgojiteljicami/učiteljicami/pomočnico vzgojiteljice,
- neposredno sodeluje po urniku pri pouku otrok v dogovoru s strokovnimi delavci šole,

- pomaga pri pripravi didaktičnih pripomočkov in sodeluje s strokovnimi delavci šole, pri iskanju didaktičnih gradiv v romskem jeziku,
- pomaga pri ugotavljanju predznanja otrok,
- pomaga staršem oz. skrbnikom pri komunikaciji s strokovnimi delavci šole ali vrtca,
- pomaga učencem pri odpravljanju jezikovnih težav (pomaga pri komunikaciji z učiteljem, po potrebi prevaja v romski in slovenski jezik),
- pomaga učencem v podaljšanem bivanju in drugih oblikah bivanja v šoli pri domačih nalogah,
- seznanja učitelje, vzgojitelje o svojih opažanjih v zvezi z romskim učencem,
- skrbi za vključevanje in aktivno sodelovanje romskih učencev pri pouku, jih spodbuja pri delu,
- sodeluje pri načrtovanju dela z vključevanjem elementov romske kulture in spodbuja dvojezično kulturo,
- spodbuja otroke k aktivnemu vključevanju v delavnice, k sodelovanju na prireditvah, igrah in drugih dejavnostih šole ter sodeluje pri tem,
- spodbuja romske starše oz. skrbnike k čim boljšemu sodelovanju s šolo/z vrtcem,
- ugotavlja potrebe otrok v zvezi z njihovim vključevanjem v okolje in jim pri tem pomaga,
- zbira informacije o prisotnosti/odsotnosti oz. razlogih za odsotnost otrok ipd.

Iz prakse naših šol

Večina romskih pomočnikov dela z učenci na razredni stopnji. Na nekaterih šolah si delo razdelijo, predvsem tam, kjer imajo zaposlenih več romskih pomočnikov. Tako lahko romski pomočniki delajo tudi z učenci na predmetni stopnji. To delo je zelo pomembno predvsem pri vključevanju učencev Romov med ostale vrstnike, kot pomoč pri reševanju specifičnih pubertetniških težav. Pri tem je nujno dobro sodelovanje s šolskimi svetovalnimi službami.

Vsebina in obseg dela romskega pomočnika (v nadaljevanju RP) je opredeljeno v letnem delovnem načrtu šole.

- RP je vključen v tedensko timsko načrtovanje razrednih aktivov. Tako je RP seznanjen s potrebnimi vsebina in jih tudi soustvarja. Po potrebi (nepoznani pojmi, odnosi, ki so romski skupnosti neznani ...) predhodno pripravi romske učence na usvajanje vsebine.
- Vključeni so na redovalne konference.
- Prisotni so na dnevih dejavnosti, kulturnih prireditvah. V nekaterih primerih aktivno sodelujejo v delavnicah na dnevih dejavnosti.
- Vabljeni so na vse organizirane družabne dogodke kolektiva.

- RP so v vseh šolah zelo aktivni pri pripravi prireditev ob svetovnem dnevu Romov. Sodelujejo tudi pri interesnih dejavnostih, predvsem plesnih.
- Glede na sposobnosti, hobije, nagnjenja so vključeni v pripravo prireditev v šolah.
- RP vedno poskrbijo za prevode tam, kjer je potrebno (pravljice, pesmice, ravnateljev govor ...).
- RP so veliko v stiku z romskimi učenci, dobro poznajo njihove stiske in zavore, veliko vedo o težavah pri posamezni družini, v naseljih. Informacije, ki so potrebne za delo v šolskem prostoru, prenesejo učiteljicam, mentoricam ali svetovalni delavki.
- RP v mnogih primerih učencem pomagajo tudi pri reševanju domačih in midsosedskih težav.
- V nekaterih šolah je še potrebna pomoč pri kontaktu učencev s svetovalnimi službami. Takšna pomoč je potrebna pri učencih, ki so prvič vpisani oziroma ko mora učenec prvič sodelovati s svetovalnimi službami ali z drugimi strokovnimi delavci, ki ne delajo v oddelku.
- RP odhajajo v naselja, kjer so v vlogi prenašalca oz. razlagalca vabil, pisnih sporočil, povabil za obisk v šoli. So tisti, ki preverjajo, zakaj otrok ni v šoli.
- RP so vedno tudi v ekipi strokovnih delavcev, ki gredo v naselja z motivacijskimi vsebinami pred vpisom v šolo, pred začetkom novega šolskega leta, z različnimi motivacijskimi delavnicami, s svetovalnimi nameni ... V takšni ekipi imajo vlogo razlagalca oziroma posrednika.
- RP ob pomoči svetovalnih delavk spodbuja učence na vključitev v poletne kolonije Rdečega križa.
- Če je RP spremljevalec na dnevih dejavnosti, predvsem tistih, ki so izven kraja šole, se takšne aktivnosti udeleži bistveno več romskih učencev kot običajno. To pa je mogoče, če romski starši sprejmejo RP, ker mu zaupajo svojega otroka.

SODELOVANJE S STARŠI ROMSKIH OTROK – zakaj sodelovati

V našem šolskem sistemu se približno 20 % otrok spopri-
jema z učnimi težavami. Kako jih bodo premagovali, je
po mnenju M. Košak Babuder (2008) precej odvisno od
inkluzivne naravnosti šole, njene pripravljenosti prisluh-
niti posebnim potrebam otrok in od omogočanja razmer,
katerih bo tem otrokom uspelo razviti svoje zmožnosti ter
se tako izogniti izobraževalni neuspešnosti.

Otroci, ki so izobraževalno neuspešni, so v nevarnosti, da bodo kot
odrasli brezposelni in da se bodo znašli na socialnem obrobju in posle-
dično v revščini. Prav tako je veliko otrok, ki živijo in odrasčajo v revščini,
ki svoje šolanje pogosto začnejo in končajo izobraževalno neuspešni in
socialno izključeni ter se v nadaljnjem življenju spoprijemajo z brez-
poselnostjo, revščino in boleznimi (prav tam, str. 167).

Izboljšati šolski uspeh pomeni izboljšati samopodobo, zadovoljstvo in
upe za prihodnost. Za otroke, ki izhajajo iz manj spodbudnega okolja
zaradi revščine, je izobraževalna uspešnost najustreznejša pot iz revščine.
Nezaposlenost v družbi, kjer se vrednost človeka meri z zaposljivostjo in
delom, povzroči izgubo pozitivne socialne vloge. Brezperspektivnost ter
odvisnost od socialne podpore in dobrotelosti prispevata k t. i. pojavu
»priučene nemoči« (Mikuš - Kos, 1999).

Priučena nemoč izhaja iz občutja, da posameznik ne more uravnavati
svojega življenja z lastnimi silami in da je nadzor v rokah drugih, ter iz
občutja in mišljenja, da je usoda nepreklicno določena od zunaj. Vse to
vpliva na nizko vrednotenje samega sebe in na občutek ogroženosti, s
tem pa na zmanjšanje prizadevanj za spreminjanje življenjskih okoliščin.
Marsikateri otrok, ki izhaja iz manj spodbudnega okolja zaradi revščine,
ne razvija svojih zmogljivosti za obvladovanje težav (prav tam, str. 169).
Trajajoča revščina lahko pri posameznem otroku povzroči primanjkljaje
določenih znanj in veščin, ki pa lahko postanejo izrazitejše, ko okolje od
otrok zahteva in pričakuje znanja in veščin, ki se jih otroci s primanjkl-
jaji niso imeli priložnost naučiti.

Otroci, ki izhajajo iz manj spodbudnega okolja zaradi revščine, imajo
po navadi bazična znanja in veščine, ki so potrebna za preživetje, saj za
druga znanja ni prostora. Pomembno je izpostaviti tudi otroke iz družin,
kjer imajo starši začasne zaposlitve, le-ti niso izpostavljeni samo ponavl-
jajočemu se nizkemu dohodku in s tem zmanjšanemu trošenju denarja,

ampak tudi stresu in anksioznosti staršev.

Izsledki številnih študij kažejo, da otroci, ki izhajajo iz manj spodbud-
nega učnega okolja zaradi revščine, pogostejše trpijo za neudobnimi
zdravstvenimi, razvojnimi in drugimi psihosocialnimi posledicami kot
otroci, ki živijo v gmotno preskrbljenih družinah. Te posledice vplivajo
na kognitivne sposobnosti, izobraževalne dosežke in telesno zdravje,
pogostejše se izražajo tudi čustvene in vedenjske težave.

V knjigi »How and Why Children Fail« (Varma, 1993) iščejo vzroke
šolske neuspešnosti in poduspešnosti v različnih dejavnikih, avtorji pa
ob vsakem od obravnavanih potencialnih vzrokov opozarjajo tudi na
pogosto prisotnost ali povezanost s socialno-ekonomskimi dejavniki.
Eden od takih vzrokov sta strah in zaskrbljenost, ki lahko izvira v družini,
pri učiteljih, vrstnikih. Gre za strah pred akademskim ali socialnim neus-
pehom, ki je pogosto pogojen z nizko samopodobo, ki je v obdobju pu-
bertete povezana tudi z zunanjim izgledom, z obleko (ustreznih znamk),
ukvarjanjem z »modernimi« športi in dejavnostmi, ki si jih učenci iz
nižjih socialno-ekonomskih okolij ne morejo privoščiti. Vzroke podus-
pešnosti po mnenju C. Razdevšek Pučko (2003) lahko torej iščemo tudi
v socialni izključenosti, ki je rasne ali etične narave, pa tudi v nerazvitosti
ustreznih socialnih spretnosti. Gre za verbalno in neverbalno komu-
nikacijo, za prepoznavanje in razumevanje sporočil ter za oblikovanje
sporočil na način, prilagojen situaciji in namenu. Večina otrok, ki živi
v socialnem okolju, kjer vladajo enaka socialna pravila kot v šoli, nima
težav, z razliko od otrok, kjer so socialna okolja etnično in kulturno
obarvana, imajo ti težave pri dekodiranju prefinjenih socialnih sporočil
in reakcij nanje (prav tam, str. 122). Slovenski podatki o dosežkih otrok v
šoli že leta kažejo na pomembne razlike med otroki iz različnih socialnih
okolij.

V knjigi Okolje in uspešnost učencev (1977) avtorja Toličič in Zorman
izčrpno poročata o obširni raziskavi, izvedeni na reprezentativnem vzor-
cu učencev iz različnih regij Slovenije. Raziskava je v celoti potrdila, da
imajo socialni dejavniki pomembno vlogo v razvoju in šolskem uspehu
in da socialno-ekonomski status družine vpliva na šolsko uspešnost
otrok enake inteligentnosti. Tudi kasnejša raziskava J. Makaroviča (1984),
objavljena v knjigi Družbena neenakost, šolanje in talenti, s katero je
spremljal realizacijo intelektualnih potencialov, je potrdila vpliv socialne
neenakosti, ki se je odrazila v pomanjkljivi realizaciji sposobnosti
mladine iz nižjih slojev, še posebno očitne so bile razlike v nadrealizaciji
sposobnosti manj inteligentnih otrok iz višjih slojev v primerjavi z enako
sposobnimi otroki nižjih slojev.

V sklopu socialnih neenakosti je potrebno še izpostaviti pričakovanja
in vrednote staršev, ki so pomemben regulator vedenja in vplivajo na
ocenjevanje pojavov in odločanja za akcije (M. Pergar - Kuščer, 2003).
Pomembne so starševske ambicije in pričakovanja, povezane z izobraz-
bo otrok.

Vloga družine se pri socializaciji otroka praviloma izkazuje skozi čust-
veno navezanost in podporo oz. čustveno prepletenost, kar iz socialne-
ga vidika nakazuje na produktivni odnos med starši in otroci ter nadzor
s strani staršev. V slovenski raziskavi Flere, S. et al. (2009) z naslovom
Kdo je uspešen v slovenski šoli? ugotavljajo, da previsoka raven bližine in
podpora matere nakazuje negativen donos v smislu šolske uspešnosti.
Na šolsko uspešnost slovenske mladine pomembno vplivajo starševski
procesi, pomembnejše od tega, kaj družina ima, je to, kaj družina počne

in misli (vključno z izobrazbo staršev).

Povezave med otrokovim pozitivnim vrednotenjem šolske uspešnosti in indikatorji kažejo na starševsko podporo, bližino in nadzor in jih je mogoče razumeti v okvirih socialnega kapitala, ki ga Coleman (1988) identificira na ravni investicij v medosebni odnos. Rezultati analize vpliva ekonomskega položaja na šolsko uspešnost so pokazali, da višji ekonomski položaj deluje celo zaviralno na šolsko uspešnost, kar je v nasprotju s tezo, »da je socialno ekonomsko ozadje še vedno eden izmed najpomembnejših prediktorjev šolske uspešnosti« (Graetz, 1995, str. 28), oz. izsledki mnogih študij (pri. Amato 1978, Coleman et al. 1966, Graetz 1995, Hansen 2001 et al. v (Flere et al., 2008).

Slovenska študija žal tega ni potrdila (Flere). Dohodek in izobrazba v tej študiji izkazujejo diametralen vpliv na šolsko uspešnost otroka. Razlogi: možno je, da otroci premožnih staršev zavzemajo pasivno vlogo do šolskega uspeha, saj računajo na to, da bodo živeli lagodno življenje brez lastnega truda, k čemer naj bi, kot nakaže Lasch (1991), doprinesla permisivna vzgoja novih bogatašev.

Otroci staršev, ki sicer pripadajo enakemu ekonomskemu razredu, imajo različne poglede, vrednote in odnos do uspeha (Flere et al., 2008). Raziskava potrjuje, da je med relevantnimi dejavniki, ki vplivajo na šolsko uspešnost, mogoče najti izobrazbo matere, izobrazbo očeta, uspešnost pri testu inteligenčnih sposobnosti, navezanost na šolo, spol (deklice so uspešnejše od fantov), ukvarjanje s kulturnimi dejavnostmi in notranji luksuz nadzora. Hollinon (1993) opozarja, da v preučevanju vpliva socialno-ekonomskih dejavnikov na šolsko (ne)uspešnost ni mogoče iskati enega samega odločilnega dejavnika, socialno (ne)ustrezno vedenje, ki je lahko povezano z neuspešnostjo, je treba vedno videti v kontekstu individualnih razlik in vseh drugih socialno-kulturnih dejavnikov.

Kulturni kapital se lahko operacionalizira preko izobrazbene strukture starih staršev, velikosti naselja, v katerem oseba živi, ter njenih kulturnih dejavnosti (Bourdieu, 1966). Elementi kulturnega kapitala so izobrazba vsakega od staršev, pogostost obiskovanja razstav in gledališča, pogostost branja ter ukvarjanja z umetniškimi dejavnostmi.

Med druge elemente kulturnega kapitala štejemo še: otroški/dijaški kulturni kapital, ki se manifestira kot kulturne obšolske dejavnosti, raziskovalne obšolske dejavnosti, druge aktivnosti, ki jih organizira šola, ukvarjanje z umetnostjo, obiskovanje gledališča in razstav ter branje knjig.

Poudariti velja, da kulturni in otroški kapital kažeta na izjemno visoko povezanost z učno uspešnostjo in vpliv na spol, pri deklicah ima otroški kapital večji vpliv kot pri dečkih. Starševski kulturni kapital nima vpliva na spol. Izobrazba staršev ima več vpliva pri deklicah kot dečkih. Izobrazbo matere lahko jemljemo kot grobo mero starševskega kulturnega kapitala.

Čeprav je kulturni kapital nižji pri otrocih, ki izhajajo iz nižjih slojev, prav njim prinaša največ koristi v primerjavi z otroki iz višjih slojev. Ugotovitev slovenske raziskave (Flere 2008) podpira Di Maggio (1982), ki je ugotovil, da se kulturni kapital bolje vklaplja v mobilnostni model stratifikacije kot pa v reprodukcijeskega.

Branje prispeva k »intelektualnim resursom«, ki dijakom pomagajo v šoli (Sullivan, 2001), kar je splošnega pomena in tako ni omejeno na družboslovne in humanistične predmete. Lahko se razume kot neformalni šolski standard, razredni atribut, kot podlaga za družbeno selekcijo, kot resurs moči pa je izpostavljen kot indikator/podlaga razrednega položaja.

Starševski kulturni kapital: izobrazbena raven, znanje tujih jezikov, branje romanov, zanimanje za vizualno umetnost (Jaeger in Holm, 2007). Med indikatorje kulturnega kapitala se štejejo spodbude staršev otrokom pri branju, udeležba v športnih klubih, seznanjenost z umetnostjo, pa tudi domači resursi (npr. knjige) in očetova izobrazbena raven (Dumais, 2006, str. 86).

Ideje za sodelovanje s starši

- Ob vpisu učenca v šolo nuditi pomoč pri izpolnjevanju vpisnih dokumentov (pomoč prevajalca).
- Seznaniti starše z njihovimi pravicami in dolžnostmi; predstaviti jim značilnosti slovenskega šolskega sistema in pričakovanja šole.
- Omogočiti, da se starši vključujejo v življenje in delo šole.
- Ponuditi možnost učenja slovenskega jezika za učence in starše skupaj oz. jih napotiti v najbližje institucije, ki izvajajo te programe.
- Organizirati različne oblike dela s starši z namenom povezovanja staršev med seboj (npr. hkratna vključitev v pripravljajnico pred začetkom pouka).
- Pomoč pri sodelovanju – prevajanje – romski koordinator, pomočnik.
- Brošure za starše, družinsko branje za starše in otroke.
- Vključevanje v različne dejavnosti v šolah, vrtcih (predstavitev poklica, jezika, navad ...).
- V sklopu knjižnice organizirati tematska srečanja otrok in staršev.

Šole naj v svoj načrt dela vključijo tudi aktivnosti komuniciranja in sodelovanja s starši otrok Romov. Cilj, ki naj bi ga dosegli s tem sodelovanjem, je vzpostavitev zaupanja v šolsko institucijo pri romskih starših in učencih, pa tudi odpravljanje stereotipov in predsodkov. Delo je potrebno naravnati tako, da bodo starši čim večkrat prišli v šolski prostor. Vstop v njihov življenjski prostor naj ne bo preveč vsiljiv.

PEDAGOŠKI PRISTOPI ZA USPEŠNO DOSEGANJE STANDARDOV ZNANJA IN VKLJUČEVANJE ROMSKIH UČENCEV – priporočila

Načela in cilji Strategije vzgoje in izobraževanja Romov v RS (2004) omogočajo učencu pridobivanje enakih znanj kot ostalim učencem in učitelja zavezujejo, da prilagaja proces poučevanja, to je prilagajanje oblik, metod, didaktičnih pristopov, učnih gradiv, časa, različnih oblik pomoči. Učitelj skupaj z ostalimi strokovnimi delavci v šoli (svetovalna služba, romski pomočnik, starši) izdela individualni načrt/program dela za učenje in pridobivanje znanja za romskega učenca, ki takšne prilagoditve potrebuje. Pri tem mislimo na metodično didaktično prilagajanje učnega procesa s poudarkom na notranji individualizaciji in diferenciaciji poučevanja. Že sama praksa opozarja na nujnost uvajanja nekaterih drugih oblik pedagoškega dela v naših šolah, in sicer individualni program in spremljanje napredka, portfolio ipd., različne oblike pomoči, ki se izvajajo v šoli (individualna in skupinska pomoč, dopolnilni pouk, pomoč učenca tutorja – medvrstniška in vrstniška pomoč, romski pomočnik) in učna pomoč v popoldanskem času (prostovoljci v naselju, mobilna služba, nevladne organizacije, društva).

Da bi čim prej opredelili primanjkljaje v razvoju romskih otrok ob vstopu v šolo, med najpomembnejše rešitve sodijo zgodnje vključevanje romskih otrok v predšolsko vzgojo in vrtce z namenom učenja jezika (tako slovenskega kot romskega) ter socializacija v vzgojno-izobraževalni instituciji. Uvajanje romskega pomočnika se je v zadnjem obdobju izkazalo kot nujno potrebno, saj je njegova vloga velikega pomena predvsem na področju sodelovanja s starši in pomoči pri premagovanju čustvenih in jezikovnih ovir.

Učenci Romi imajo težave z razumevanjem učnega jezika, govorom, pisanjem v slovenskem jeziku, ker je njihov materni jezik romščina. Zaradi nerazumevanja slovenščine se pogosto pojavijo težave pri napredovanju posameznega učenca. Tudi zaradi tega romski učenci pogosto ne napredujejo, ponavljajo razred. Pojavi se tudi problem socialne izključenosti.

Zaradi vsega omenjenega je nujno potrebno prilagajati vzgojno-izobraževalni proces. Šolska zakonodaja in pravilniki ter drugi dokumenti (Zakon o OŠ in Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v RS, Koncept Učne težave ...) omogočajo romskim učencem izvajanje prilagoditev vzgojno-izobraževalnega procesa in s tem možnost napredovanja.

Med temeljnimi cilji za vzgojo in izobraževanje, ki se nanašajo na področja dela v vrtcih in šolah, so pomembni naslednji: zagotavljanje optimalnega razvoja posameznika ne glede na spol, socialno in kulturno poreklo, veroizpoved, narodno pripadnost ter telesno in duševno konstitucijo, vzgajanje za medsebojno strpnost, razvijanje zavesti o enakopravnosti spolov, spoštovanje drugačnosti in sodelovanje z drugimi, spoštovanje otrokovih in človekovih pravic ter temeljnih svoboščin, razvijanje enakih možnosti obeh spolov ter s tem razvijanje sposobnosti za življenje v demokratični družbi.

Pri vzgojno-izobraževalnem delu z romskimi učenci naj bo učitelj še posebej pozoren na razvijanje ustreznih in raznolikih metod in oblik dela. Svetovalna služba skupaj z učiteljem mora poiskati najboljše načine sodelovanja s starši romskih otrok, seznanjati učitelje z različnimi oblikami sodelovanja in se vključevati v delo z vsemi oblikami pomoči. V okviru poklicne orientacije, ki jo izvajajo svetovalna služba in učitelji, mora svetovalna služba posebej pozorno proučiti in učence Rome

seznaniti z vsemi možnostmi nadaljnega izobraževanja in vključevanja v srednješolske programe. Pri tem mora zagotoviti, da so učenci seznanjeni z vso paleto, ki jo ponuja srednješolsko izobraževanje.

Vsaka šola, ki ima vključene romske otroke, mora v letnem delovnem načrtu posebno pozornost nameniti strategijam dela z romskimi učenci, načrtovati in izvajati ter sprotno evalvirati konkretne ukrepe, ki jih bo izvajala, da bi romski učenci dosegali standarde znanja, ki so opredeljeni v učnih načrtih posameznih predmetov, in hkrati zagotavljati pravico do ohranjanja lastne kulture in jezika.

Če izhajamo iz izhodišč, splošnih načel in ciljev Strategije, lahko govorimo o izvajanju prilagoditev vzgojno-izobraževalnega dela, in sicer o izvajanju notranje diferenciacije in individualizacije. Sledimo korakom oziroma stopnjam, ki jih je potrebno prehoditi na poti pri izvajanju vzgojno-izobraževalnega procesa, pri čemer je naloga učitelja, da evidentira učne in druge težave učenca z vidika posebnosti specifičnih učnih skupin (Romi), da pozna in razume ter uporablja obstoječe koncepte in smernice za delo s specifičnimi skupinami otrok in posameznikom, da načrtuje didaktično podporo učitelja in drugih (pomoči) pri delu s posameznim učencem in/ali celotno skupino, da spremlja napredek posameznega učenca na učnem in drugem področju ter spodbuja učenje pri posameznem učencu in sprotno (samo)evalvira poučevanje in posameznikov napredek. ¹

Model diferenciacije in individualizacije ter personalizacije v pedagoški praksi omogoča učencu, da napreduje po lastnem tempu, izbira poti učenja, ki so mu bližje in zanj bolj učinkovite, načine in oblike pomoči, ki so mu ponujene. Učitelj v ta namen izvaja pouk oziroma prilagaja delo glede na posameznikove zmožnosti, sposobnosti, tempo dela, težave, ki jih ima, specifične lastnosti, drugačne kulturne in življenjske navade ter vrednote in jezik. Pri izvajanju notranje individualizacije in diferenciacije je pomembno, da učitelj dobro pozna otrokova močna in šibka področja in da ve, kaj ima učenec rad, kaj rad dela, kaj ga najbolje motivira za učenje, kako se uči ...

Ustvarjanje pozitivnega in spodbudnega učnega okolja omogoča učencem dobro počutje v razredu, motivacijo za učenje in sodelovanje

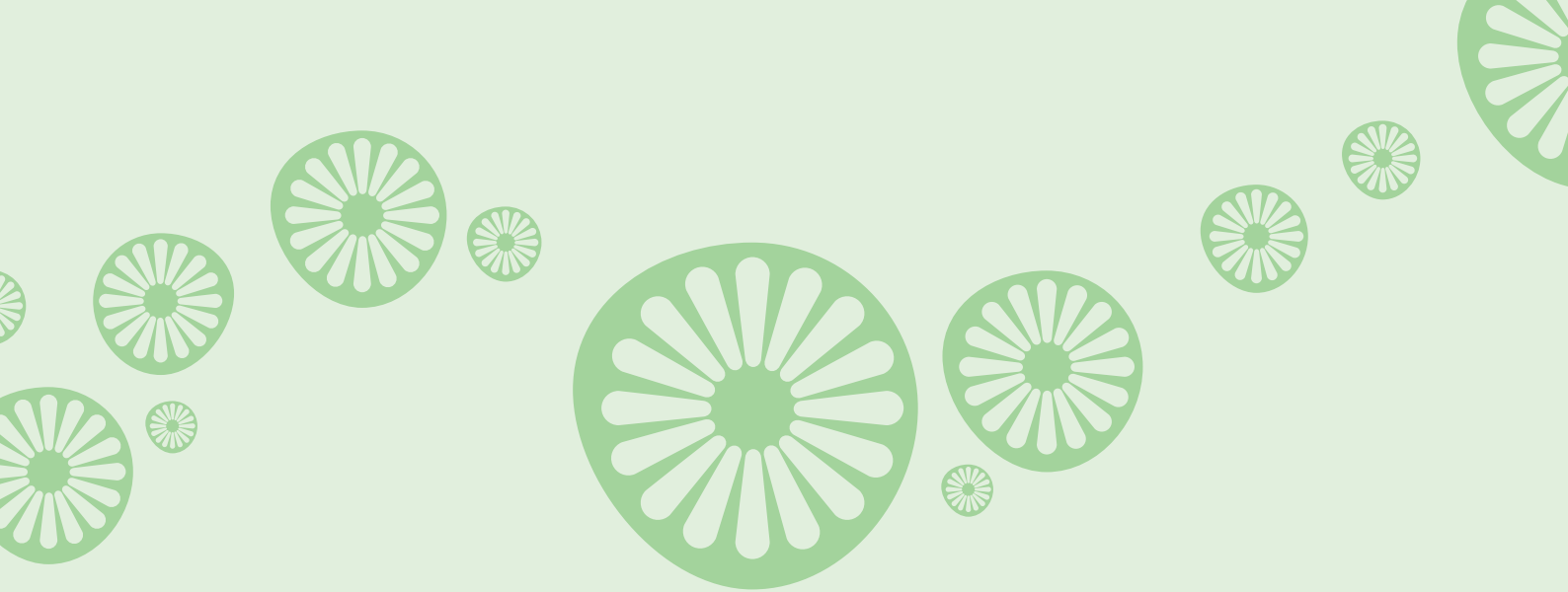
s sošolci, razvijanje komunikacije, sobivanje, upoštevanje in enakovredno sprejemanje vsakega učenca, kjer se bo vsak učenec počutil sprejetega.

Zelo pomembno je, da si učitelj ob spoznavanju svojih učencev postavlja vprašanja, kot so: Kdo so moji učenci? Kaj že znajo, zmorejo, vedo narediti? Česa ne vedo in česa ne zmorejo narediti? Kaj jih zanima, kakšni so njihovi interesi? Kakšne podobne izkušnje že imajo? Kateri učni stil je zanje najučinkovitejši?

Ko si učitelj naredi t. i. sliko razreda, lahko začne z načrtovanjem in izvajanjem individualizacije in diferenciacije. Pogosto se načrtovanje ustavi ob učencih, ki odstopajo od drugih po učni uspešnosti (naduspešni, poduspešni, specifični). Več informacij ima učitelj o učencu, bolj bo sposoben in pripravljen pomagati pripraviti realistična, vendar visoka učna pričakovanja ter bo učinkovitejši pri delu s posameznim učencem in celotnim razredom. V tem primeru je potrebno tudi znanje o specifičnih učnih skupinah in posameznikih, in sicer: Katere so te skupine? Kaj vemo o njih? (npr. o Romih) Kaj želimo izvedeti o njih? Kako to vedenje učinkovito uporabiti v praksi?

Učenci Romi so učenci, ki jim je potrebno pri učenju pomagati. Nudnje pomoči učencem z učnimi težavami ni več zgolj domena specializiranih strokovnjakov (npr. specialnih pedagogov) v šoli in izven nje, ampak je domena vseh učiteljev, ki poučujejo posameznega učenca. Vključujoči koncept predpostavlja, da je učitelj tisti, ki je odgovoren za rast in napredek vsakega otroka, vključenega v šolski prostor. Zmožen in odgovoren naj bi bil oblikovati reflektivno in podporno učno okolje, ki se odziva na potrebe vsakega otroka ter predstavlja ustrezen vzgojno-izobraževalni prostor za vse učence.

Na področju dela z romskimi učenci pogosto govorimo o romski problematiki, pa vendar bi bilo bolje govoriti o tematiki, saj imamo v slovenskem prostoru veliko primerov dobre prakse na področju dela z romskimi učenci, tako v vrtcih kot tudi šolah. Pa vendarle ostaja še veliko odprtih vprašanj, kot npr.: neredno prihajanje romskih otrok v šolo, kar otežuje kontinuiteto podajanja znanj; neurejenost bivalnih prostorov v samem naselju, ki povzročajo obilo drugih težav tako pri organizaciji kot pri izvajanju vzgojno-izobraževalnega dela; prevelika koncentracija Romov v eni šoli (če je v šoli več kot 5 % všolane populacije romske, se

na šoli to zelo občuti) povzroči stigmatizacijo šole v okolju; motivacija za izobraževanje tako pri otrocih kot pri odraslih Romih, ki je dejansko ničelna; velika brezposelnost romskih staršev, zato pozitivne vloge šolanja ne zaznajo; šola bi morala biti kadrovske še bolj podkrepljena, saj je dnevna problematika dela z romskimi učenci zelo specifična – od umivanja, prevozov, potrebščin, do migracije med poukom in pohajanja po šoli, do prehrane, odklanjanja in spremljanja iz šole, delo z Romi mora biti popolnoma individualno, sicer ni rezultatov oz. so učenci v razredu moteči. Tudi pri zmanjšanem normativu je to skoraj nemogoče. Pogosto je prisotna tudi vzgojna problematika, ki je skorajda urna ali vsaj dnevna in problem različnih organizacijskih oblik dela z romskimi učenci.

Iz vsega navedenega lahko sklepamo, da je nujno potrebno pripraviti didaktično-metodične ter organizacijske prilagoditve po predmetih in področjih dela za izvajanje vzgojno-izobraževalnega dela za učence Rome.

Če želimo, da bodo romski učenci uspešni na področju učenja in pridobivanja znanja ter napredovanja v naslednji razred in da uspešno zaključijo deveti razred osnovne šole, je nujno potrebno, da šola oziroma učitelji in drugi strokovni delavci prilagajajo vzgojno-izobraževalni proces skozi različne didaktično-metodične pristope, pri čemer je potrebno jasno strukturirati učiteljevo poučevanje in učenčev pot učenja do znanja; spodbujati in razvijati učiteljevo pozitivno in podporno naravnost; spodbujati in omogočati učencem aktivno učenje; izbirati in usmerjati učenca v učenje osnovnih pojmov na način, da ga učenec razume in sprotno preverjati razumevanje oziroma nerazumevanje; spremljati in spodbujati ter analizirati učenčev napredek; omogočati sprotno povratno informacijo učencu in od učenca, podajati jasna in razumljiva navodila ter preverjati, če so razumljiva, delitev zapletenih učnih problemov na manjše enote, učenje po korakih, predvidevanje korakov; uporaba opor za učenje (materialnih, verbalnih in neverbalnih), navajanje primerov/modelov reševanja, spodbujanje in omogočanje veččutnega učenja, več urjenja veščin in utrjevanja znanja na različne načine, omogočanje učencem, da svoje znanje posredujejo na različne načine (ustno, pisno, praktično idr.), poučevanje učnih strategij (pisanja zapiskov, predelave učbeniških besedil, organizacije časa itn.), učenje učencev za samostojno iskanje pomoči (pri učiteljih, vrstnikih, svetovalnih delavcih itn.), vključevanje sodelovalnega učenja pri pouku in učenje učencev za sodelovalno učenje, v proces vključiti tudi starše učenca.

Individualizacija in notranja diferenciacija v pedagoški praksi temelji na naslednjih korakih, in sicer na diagnostiki – ugotoviti učenčev predznanje, njegova močna in šibka področja. Glede na ugotovljeno predznanje oddelčni učiteljski zbor načrtuje individualni načrt aktivnosti za posameznega učenca. Individualni načrt obsega cilje učenja in poučevanja, opredeljene z roki, načine in oblike prilagoditev pri posameznih predmetih, kjer je to potrebno, morebitne dodatne ukrepe za izravnavo razlik v znanju, načine spremljanja uresničevanja individualnega načrta ter vloge in odgovornosti strokovnih delavcev, učenca in staršev oz. zakonitih zastopnikov. Individualni načrt ima zapisane tudi prilagojene načine ugotavljanja znanja, to je ocenjevanje, ki kar najbolj upošteva učenčev trenutno raven komunikacijskih zmožnosti. Individualni načrt ima opredeljene vsebine, metode in oblike dela ter prilagoditev pouka potrebam posameznega učenca Roma. Zelo pomembno je dosledno spremljanje napredka učenca in vodenje mape njegovih dosežkov (izdelki, zapisi, posnetki, slike, risbe).

Ob stalnem in sprotne delu v razredu je pomembno tudi spodbujanje za vključitev romskega učenca v različne šolske in obšolske dejavnosti na lokalni ravni, z namenom še boljšega spoznavanja novega okolja in razvoja sporazumevalnih zmožnosti. Med zelo uspešno obliko učne pomoči po naših izkušnjah sodi medvrstniška in medgeneracijska pomoč ter uvajanje mentorstva med učenci, zato je zelo priporočamo. V lokalnem okolju se je dobro povezati z nevladnimi in drugimi organizacijami, ki se ukvarjajo s problematiko integracije otrok ranljivih skupin kot so romski otroci.

Oblikovanje portfolia z individualnim programom (diagnostika, načrtovanje poučevanja, metodično-didaktične prilagoditve, vrednotenje, evalvacija) je temeljni zapis, s katerim spodbujamo učitelja, da razmišlja o posameznem učencu, da prepozna potrebe in njegove sposobnosti ter zanj načrtuje in izvaja ter prilagaja vzgojno-izobraževalni proces in učno podporo, ki jo tak učenec potrebuje, da lahko napreduje. V primeru, ki sledi, boste lahko videli ključne korake individualnega načrta aktivnosti, ki jih učitelj načrtuje, izvaja in evalvira.

INDIVIDUALNI NAČRT AKTIVNOSTI ZA UČENCA ROMA – primer

UČENEC:

RAZRED:

PREDMET/I:

UČITELJ/I:

1. DIAGNOSTIKA – SPOZNAVANJE OTROKA IN NJEGOVEGA (PRED)ZNANJA

1.1. SPLOŠNA/SPECIFIČNA (kognitivni vidik – mišljenje, govor)

- a) Močna področja
- b) Šibka področja
- c) Učni stili (vidni, slušni, gibalni)
- d) Učenje učenja (ali se zna učiti – BUS)

1.2 OSEBNOSTNE LASTNOSTI

- a) Čustveno- socialne značilnosti (ali izraža/ne izraža čustev, prevladujejo pozitivna/negativna čustva, vključenost/izključenost v vrstniško skupino)
- b) Temperament (ali je živahen/miren, impulziven, zaprt/odprt)
- c) Interesi (kaj rad počne)
- d) Učna motivacija (kako, kdaj, s kom se rad uči)

2. NAČRTOVANJE, IZVEDBA IN SPREMLJANJE POUKA

SKUPNI NAČRT UČENJA IN POUČEVANJA
PODPORA UČENCU PRI UČENJU/UČNA POMOČ

PREDMET/PODROČJE:

Kaj zna ?

Kaj se bo (moral) naučiti?
(cilji, standardi, vsebine)

Kako se bo učil?

Kdo mu bo pomagal?
(učna podpora)

Kaj se je naučil novega?
(spremljanje napredka)

3. PRILAGODITVE

3.1 SPLOŠNE

- učne strategije
- pristopi pri poučevanju

3.2 DIDAKTIČNO-METODIČNE OBLIKE DELA (opis posameznih)

- časovne
- vsebinske
- blike dela
- učni materiali
- učni rezultati
- učno okolje
- učni tempo
- količina in vrsta pomoči
- domače naloge

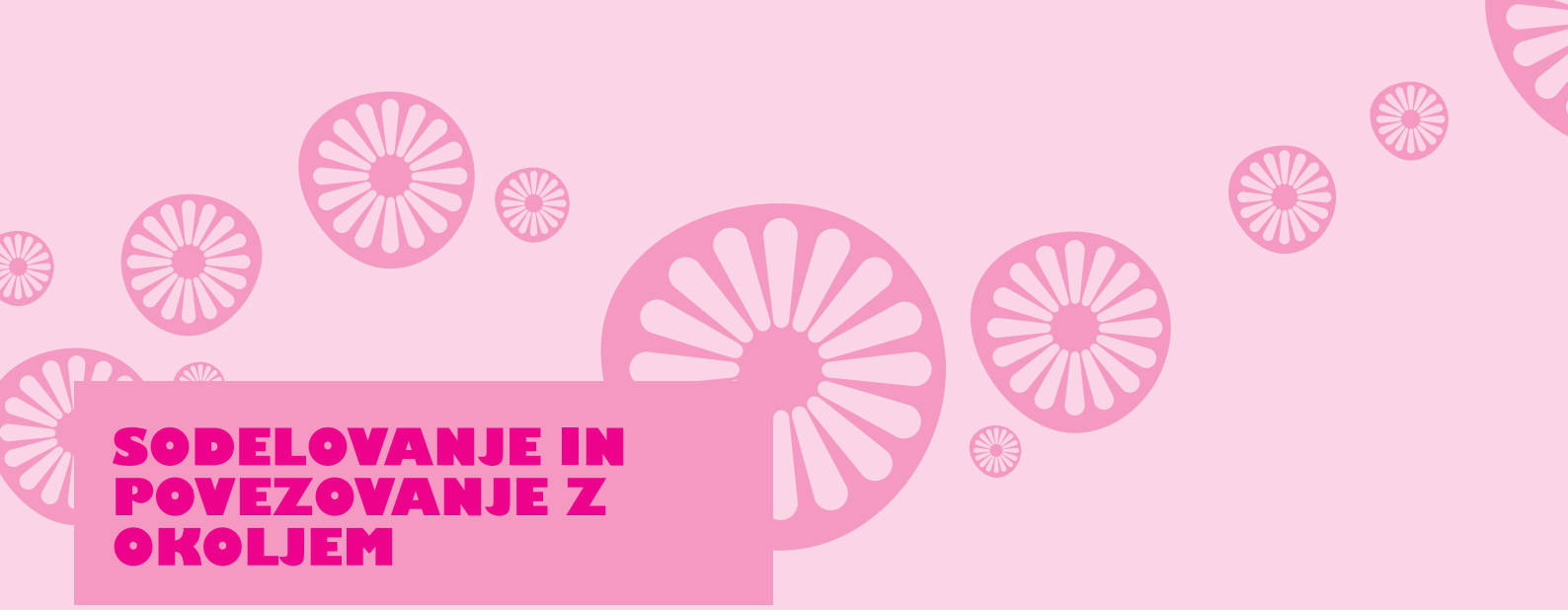
4. VREDNOTENJE

Načini ocenjevanja

Čas ocenjevanja

5. EVALVACIJA

6. ZABELEŽKE, OPAŽANJA

SODELOVANJE IN POVEZOVANJE Z OKOLJEM

Ne samo da je lokalna skupnost ustanoviteljica osnovnih šol in vrtcev, vsaka šola in vrtec živi in funkcionira v okviru lokalne skupnosti. Delo z romsko populacijo je zelo odvisno od dobre povezanosti, medsebojnega obveščanja in skupnega nastopa vseh institucij v lokalni skupnosti. Šole in vrtci sodelujejo s konkretnimi ustanovami v lokalni skupnosti (center za socialno delo, zavod za zaposlovanje, oddelki za družbene dejavnosti na občini, policija, sodišče, zdravstvene službe, tožilstvo). Sodelujejo pri oblikovanju strategij lokalne skupnosti, pripravljajo poročila in predstavitve o delu romskih otrok in sodelovanju staršev. Kolikšna sodelovanja na lokalni ravni je odvisna od aktivnosti institucij.

Večina šol v naseljih (še) ne izvaja aktivnosti, ki bi bile namenjene vsem prebivalcem naselja.

Kot primer dobre prakse izpostavljamo šolo, kjer je ravnatelj pobudnik koordinacijskih srečanj centra za socialno delo, šole, tožilke, občine in sodišča. Srečajo se dvakrat letno, izmenjajo podatke, izkušnje, iščejo skupne rešitve.

Dopolnilo k Strategiji 2011 poudarja, da uspešno vključevanje Romov v slovensko družbo ne more obležati na plečih vzgojno-izobraževalnih ustanov. Uspešna integracija romskih otrok v slovensko družbo bo možna le ob aktivnem in sočasnem delovanju ter sodelovanju vrtcev in šol, centrov za socialno delo, ljudskih univerz, uradov za zaposlovanje, zdravstvenih ustanov, kulturnih centrov in nevladnih organizacij ter policije (prav tam, str. 6).

Zavedati pa se moramo, da brez aktivne vključenosti vseh, ki delujemo na tem polju, povezovanje in sodelovanje ostajajo le mrtve črke na papirju. Tako kot na vseh področjih, se mora tudi na tem v vsakem okolju najti (ne)kdo, ki se mu zdi vredno vlagati napor v spodbujanje, morda celo vodenje povezovanja in sodelovanja. Zakaj to ne bi bila šola?

Pomoč učiteljem, drugim strokovnim delavcem, učencem in staršem ponujajo tudi zunanje ustanove (npr. svetovalni centri za otroke, mladostnike in starše, mentalno-higienski oddelki v okviru zdravstvenih domov, centri za socialno delo, središča ISIO – svetovalna služba v izobraževanja odraslih ipd., ljudske univerze), različna društva (npr. društvo BRAVO, Center za avtizem, društva za razvijanja prostovoljnega dela ipd.) in različni projekti.

Šolam, ki vključujejo večje število romskih učencev, je potrebno zagotoviti možnost izmenjave izkušenj in dobre prakse. Ob sodelovanju z ustreznimi institucijami (npr. Zavod RS za šolstvo) je treba razviti t. i. mrežo šol, v okviru katere bo taka izmenjava pedagoških izkušenj zagotovljena.

AKCIJSKI NAČRT ŠOLE IN VRTCA

Priprave na novo šolsko leto se navadno začnejo v februarju tekočega šolskega leta. Te priprave so predvidene v kratko-ročnem načrtovanju, v letnem delovnem načrtu za tekoče šolsko leto, kot tudi v strateškem načrtu šole. Strateški načrt šole dolgoročno načrtuje dograjevanje dela z romskimi starši in otroki.

Šola oz. vrtec naj v okviru letnega delovnega načrta ali v samostojnem dokumentu začrta aktivnosti za učinkovitejše vključevanje Romov v predšolsko vzgojo oz. osnovno šolo.

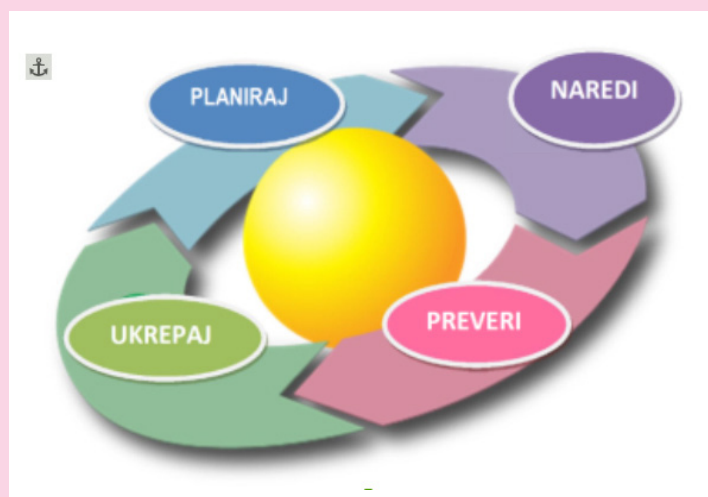
Opredeli naj vsaj:

- izhodiščne ugotovitve, ki izhajajo iz strateških dokumentov, analize dela na šoli ter evalvacije uresničevanja predhodnega načrta,
- vlogo strokovnih organov pri vključevanju otrok v aktivnosti,
- sodelovanje s starši,
- pedagoške pristope za uspešno doseganje standardov znanja in vključevanje romskih učencev,
- sodelovanje in povezovanje z okoljem ter
- vire za izvajanje načrta.

Na podlagi tega načrta naj izdela akcijski načrt, v katerem so načrtovane aktivnosti za konkretno šolsko leto. Pri oblikovanju le-tega ne smemo pozabiti, da se vsako leto znova vključujejo novi učenci, da so novi tudi starši. Starši, ki pa imajo v šoli že starejše otroke, imajo do mlajšega morda drugačen odnos, so se v družini zgodila nova dejstva ... skratka vsakega starša lahko smatramo tudi kot novince pri vstopu njihovega prvošolca v šolo.

Akcijski načrt šole naj vsebuje aktivnosti in naloge, opredelitev ciljev in pričakovanih rezultatov, rok/čas in kraj izvedbe, zadolženega izvajalca. Natančnejši program izvedbe pa pripravi vsak posamezni izvajalec. Pri tem je pomembno, da načrtujemo po SMART metodi, cilji naj bodo:

- specifični, usmerjeni v reševanje konkretnih problemov,
- merljivi,
- dosegljivi, realni,
- opredeljeni naj bodo viri (kadrovski, materialni ...),
- časovno opredeljeni.

Ne smemo pozabiti, da je potrebno upoštevati vse faze načrtovanja. Ni dovolj, da samo načrtujemo in naredimo, potrebno je preveriti kakovost doseženih rezultatov in procesov ter zaključke upoštevati pri novem načrtovanju – torej ukrepati. Načrt mora vključevati občasne medletne evalvacije izvajanja, pri čemer je odgovornost za izvajanje tako pri ravnatelju kot pri učiteljih.

Vsako leto naredimo evalvacijo akcijskega načrta, najmanj ob koncu šolskega leta. Evalvacija nam je smernica za pripravo novega akcijskega načrta. Dobro pripravljen akcijski načrt nam omogoča pregled nad dejavnostmi, zmanjšuje možnost izpuščanja posameznega področja dela, spodbuja naše sprotno delo. Aktivnosti, ki so bile dobro izpeljane oz. obiskane, je vredno obdržati oziroma nadgraditi.

Specific =
specifičen
Measurable =
merljiv
Attainable =
dosegljiv
Resourced =
predvideva
vire
Timed =
časovno
opredeljen

(AKCIJSKI) NAČRT ŠOLE/VRTCA

ZA UČINKOVITEJŠE VKLJUČEVANJE ROMOV V
PREDŠOLSKO VZGOJO IN OSNOVNO ŠOLO (ZA
OBDOBJE _____)

CILJI

AKTIVNOSTI
IN NALOGE

PRIČAKOVANI
REZULTATI

ODGOVORNI NOSILCI
IN IZVAJALCI

ROKI ZA
IZVEDBO

EVALVACIJA

Aktivnosti /naloge	Cilji	Pričakovani rezultati	Izvajalec	Kraj izvedbe	Rok
vpis otrok v 1. razred/ splošno vabilo in oseb- ni stik v naselju	Vzpostavljen stik z vsemi starši šoloobveznih otrok Z osebnim stikom preseženo nelagodje pri prihodu v šolo.	80 % staršev bo prišlo otroke vpisat v šolo. Vsi otroci bodo vpisani v letu, ko postanejo šoloobvezni.	svetovalna služba, učiteljice 1. razredov, vzgojiteljice, romska pomočnica	šola in naselje	februar, marec
spoznavanje starševske vloge pri vžoljanju otroka/ delavnice za starše	Starši ozavešajo štiri pomembne starševske vloge Starši poznajo šolske potrebščine.	Vsi otroci prihajajo v šolo čisti. 70 % otrok prinese vsak dan s seboj vse potrebščine.	pedagoginja, romska pomočnica	šola ali naselje	marec, april
povečanje vsakod- nevne prisotnosti v šoli/ motivacijski obiski v naselju – sodelovan- je s starši	Starši vsako jutro pripravijo otroka za odhod na avtobus ali ga pripeljejo v šolo.	Več kot polovica vpisanih otrok ima vsaj 80-% prisotnost. Starši odsotnost sporočajo ali napišejo opravičilo.	svetovalna služba, razredniki, romska pomočnica	naselje	po potrebi čez vse leto
informiranje staršev/ terenski roditeljski ses- tanek in govorilne ure	Starši razumejo, da ni dovolj, da otroci hodijo v šolo, doseči morajo tudi učni uspeh.	Terenske govorilne ure so 70-% obiskane. 30 % staršev pride na govorilne ure v šolo.	razredniki, svetovalna služba, romska po- močnica	naselje	dvakrat letno – ok- tober, marec ali april
opravljanje domačih nalog/ popoldansko skupinsko opravljanje domačih nalog	Otroci razumejo, da morajo narediti domačo nalogo. Domače naloge delajo v skupini s prostovoljci.	Vsaj 40 % učencev naredi do- mače naloge.	Društvo za razvijanje prostovoljnega dela	vrtec v naselju	celo leto

VIRI ZA IZVAJANJE NAČRTA ŠOLE IN VRTCA

Del aktivnosti, ki so potrebne za uspešnejše vključevanje Romov v vzgojo in izobraževanje, je prav gotovo možno izvesti v okviru obstoječih nalog šole in vrtca ter delujočih institucij v širšem okolju. Učinkovitejše povezovanje in sodelovanje nista odvisna od finančnih sredstev. Prav gotovo pa so le-ta potrebna, če želimo:

zagotoviti v šolah zadostno število romskih pomočnikov,
zagotoviti kakovostno stalno strokovno izpopolnjevanje strokovnih delavcev,
zagotoviti izvajanje različnih programov v romskih naseljih ...

Te aktivnosti so lahko na začetku izvajanja financirane projektno, nujno potrebno pa je najti vire dolgoročnega financiranja. Le tako lahko zagotavljamo kontinuiteto dela, ki je pogoj za ustvarjanje zaupanja.

Okrepiti je potrebno podpirne programe kot so npr. mobilna svetovalna služba za odrasle Rome, programi usposabljanja za življenjsko uspešnost, ki so še posebej prilagojeni potrebam ranljivih skupin, šole za starše ipd. Rezultati zunaj institucionalnega izobraževanja in svetovanja ('outreacha') niso vidni takoj, potrebno je dolgotrajno delo, premiki so majhni, težko merljivi in tega se morajo zavedati vsi vključeni.

Ministrstvo naj še naprej podpira raziskovalne in razvojne projekte, ki podpirajo ukrepe v skladu s to strategijo.

ZA PRAKSO

V zborniku projekta Uspešno vključevanje Romov v vzgojo in izobraževanje II (Kočevje, 2012) smo v prispevkih različnih avtorjev bolj poglobljeno predstavili tako posamezne strokovne pristope kot primere dobrih praks. Skupaj s smernicami je pripomoček pri iskanju idej, načrtovanju in pripravi načrtov šol in vrtcev, hkrati pa tudi vir za bogatenje prakse.

LITERATURA IN VIRI

1. Kristančič, A. (1995). Svetovanje in komunikacija. Inserco svetovalna družba Ljubljana.
2. Changing teaching practice using curriculum differentiation to respond to student's diversity (2004), Unesco.
3. Čačinovič Vogrinčič, G., Bregar Golobič, K. (2008). Ovire in težave pri reševanju učnih težav. V L. Magajna in sod. (2008b), Učne težave v osnovni šoli: problemi, perspektive, priporočila (str. 189–206). Ljubljana, Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
4. Didaktika ocenjevanja znanja. Razvoj didaktike na področju ocenjevanja. Zbornik prispevkov. Zavod Republike Slovenije za šolstvo 2008.
5. Didaktika ocenjevanja znanja. Vodenje procesa ocenjevanja za spodbujanje razvoja učenja. Zbornik 2. mednarodnega posveta v Celju, marec 2008. Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2009.
6. DiMaggio, P. (1982). Cultural capital and school success: The impact of status culture participation on the grades of U. S. high school students. *American Sociological Review*, 47, str. 189–201.
7. Dodatek h Kurikulu za vrtce za delo z otroki Romov, Ljubljana, 2003.
8. Dodge, J. (2005). *Differentiation in Action*, New York.
9. Dumais, S. A. (2006). Early childhood cultural capital, parental habitus, and teachers' perception. *Poetics*, 34(2), str. 83–107.
10. Interna gradiva ZRSŠ v projektu Vzgoja in izobraževanje Romov v OŠ (2009, 2010). Ljubljana.
11. Izhodiščno gradivo za 3. aktivnost v projektu bralna pismenost: Notranja diferenciacija s poudarkom na podpori specifičnim skupinam učencev in posameznikom, Zavod Republike Slovenije za šolstvo, marec 2012.
12. Izhodiščno gradivo za aktivnost v projektu bralna pismenost: Notranja diferenciacija s poudarkom na podpori specifičnim skupinam učencev in posameznikom, Zavod Republike Slovenije za šolstvo, marec 2012.
13. Kavkler, M. (2008). Individualne in skupinske oblike pomoči. V: L. Magajna in sod. (2008b), Učne težave v osnovni šoli: problemi, perspektive, priporočila (str. 169–180). Ljubljana, Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
14. Komljanec (2004). Vloga povratne informacije v učnem procesu. *Sodobna pedagogika* 1/2004.
15. Košak Babuder, M. (2008). Inkluzivna vzgoja in izobraževanje otrok, ki izhajajo iz manj spodbudnega okolja zaradi revščine, v Kavkler, M. et al. (2008). Razvoj inkluzivne vzgoje in izobraževanja – izbrana poglavja v pomoč šolskim timom, Ljubljana, Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
16. Kramar, M. (2008). Individualizacija in diferenciacija v fleksibilnem izobraževalnem procesu. V: Nolim, F. et al. *Fleksibilni predmetnik – pot do večje avtonomije, strokovne odgovornosti in kakovosti vzgojno-izobraževalnega dela*. Ljubljana, Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
17. Kurikularna komisija za svetovalno delo. Programske smernice svetovalna služba. (2008). Ljubljana, Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
18. Fullan, M., Hargreaves, A. (2000). Zakaj se je vredno boriti v vaši šoli. Ljubljana, Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
19. Magajna, I., Čačinovič Vogrinčič, G., Kavkler, M., Pečjak, S., Bregar-Golobič, K., Nagode, A. (ur.) (2008a). Učne težave v osnovni šoli: koncept dela (Program osnovnošolskega izobraževanja). Ljubljana, Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
20. Magajna, I., Pečjak, S., Peklaj, C., Čačinovič Vogrinčič, G., Bregar-Golobič, K., Kavkler, M., Tancig, S. (2008b). Učne težave v osnovni šoli: problemi, perspektive, priporočila. Ljubljana, Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
21. Mikoš-Kos, A. (1999). Varovanje duševnega zdravja otrok in mladostnikov. Revščina, izključevanje in psihosocialni razvoj otrok. Inštitut za varovanje zdravja RS, kolaborativni center SZO za duševno zdravje otrok pri Svetovalnem centru za otroke, mladostnike in starše, str. 44–57.
22. Navodila za izvajanje programa 9-letne OŠ za učence Rome, Ljubljana, 2000.
23. Navodila za prilagajanje programa OŠ za romske učence, Ljubljana, 1993.
24. Nolim, F. (2010b). Modeli učne diferenciacije in individualizacije v teoriji, zakonodaji in praksi slovenskih osnovnih šol. Šolsko svetovalno delo, let. XIV.
25. Novak, Marta et al. Didaktika ocenjevanja znanja: analiza ob zaključku pilotnega projekta: zbornik 2. mednarodnega posveta v Celju, marec 2008. Ljubljana, Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
26. Pergar-Kuščer, M. (2003). Pravičnost v izobraževanju in socialno ekonomski status iz perspektive razvojnih značilnosti. V: C. Razdevšek-Pučko, M. Peček (ur.) *Uspešnost in pravičnost v šoli*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta, str. 99–116.
27. Poučevanje branja v Evropi: okoliščine, politike in prakse, Eurydice, 2011.
28. Povezanost rezultatov pri NPZ s socialno-ekonomskim statusom učencev, poukom in domačimi nalogami, Poročilo o raziskavi, Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2009.
29. Pučko, C. (2003). Poduspešnost. V C. Razdevšek-Pučko, M. Peček (ur.) *Uspešnost in pravičnost v šoli*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta, str. 117–130.

30. Pučko, C. (2004). Formativno preverjanje znanja in vloga povratne informacije. *Sodobna pedagogika* 1/2004.
31. Pulec Lah S., PF LJ, Podpora učitelju za učinkovito poučevanje in pomoč učencem z učnimi težavami (gradivo PF).
32. Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji (2011). Dopolnilo Strategiji 2004. Ministrstvo za izobraževanje, znanost, kulturo in šport. Ljubljana.
33. Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji (2004). Ministrstvo za šolstvo in šport. Ljubljana.
34. Strmčnik, F. (2003). Učna diferenciacija in individualizacija. V: Didakta/Marjan Blažič idr. Novo mesto: Visokošolsko središče.
35. Tancig, S. (2008 b). Ocena uspešnosti različnih oblik pomoči. V L. Magajna in sod. (2008b), Učne težave v osnovni šoli: problemi, perspektive, priporočila (str. 181–188). Ljubljana, Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
36. Tancig, S. (2008a). Podpora učitelju: supervizija in timsko delo. V L. Magajna in sod. (2008b), Učne težave v osnovni šoli: problemi, perspektive, priporočila (str. 92–99). Ljubljana, Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
37. Thomas, E.(2000). *CultureandSchooling:BuildingBridgesBetweenResearch, PraxisandProfessionalism*.Chichester: J. Wiley&Sons.
38. Toličič, I., Zorman, L. (1977). *Okolje in uspešnost učencev*. Ljubljana, DZS.
39. Tomlinson, C. A. (1999). *The differentiated classroom: Responding to the needs of all learners*. Alexandria, VA: ASCD.
40. UNESCO (1994). *World Conference on Special Needs Education: Access and Quality*. Paris: UNESCO.
41. Uspešno vključevanje Romov v vzgojo in izobraževanje (UVRVI). Zbornik projekta. Črnomelj, 2011, str. 151.
42. Uspešno vključevanje Romov v vzgojo in izobraževanje II (UVRVI II). Zbornik projekta. Kočevje, Ljudska univerza, 2012.
43. Varma, V. (ured.) (1993). *How and Why Children Fail*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

Internetni viri:

- http://www.zrss.si/bralnapismenost/files/ZBORNIK_BRALNA_PIS-MENOST_2011.pdf
- <https://sites.google.com/site/formativnospremljanjeznanja/Home>
- http://www.zrss.si/default_zalozba.asp?link=narocanje&t=2&a=0&b=0&vg=0&pubID=489
- http://www.zrss.si/pdf/250811092018_koncept_dela_ucne_tezave_v_os.pdf
- <http://www.zrss.si/default.asp?rub=22>
- <http://www.projekt-uvrvi2.si/romski-pomocniki>
- http://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=4&ved=0CF4QFjAD&url=http%3A%2F%2Fwww.ucne-tezave.si%2FUserFiles%2FFile%2FPomocUciteljuUT.doc&ei=b-7cUJ29IPDV4QT_zoHABw&usg=AFQjCNF_KfSy5TogG-SNH7afUJ-yM6Ysfsw&sig2=F2RrTiylaKV7Myyj5oaMCQ
- http://www.arhiv.uvn.gov.si/fileadmin/uvn.gov.si/pageuploads/pdf_datoteke/Nacionalni_program_ukrepov_za_Rome_20.11..pdf
- http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_slovenia_strategy_sl.pdf
- http://www.padeznik-mojasola.si/Pravila%20%C5%A1olskega%20reda/Lists/Objave/Attachments/23/PRILOGA%207_pedagoginja.pdf
- http://193.2.222.157/UserFilesUpload/file/zalozba/Evalvacijske/Evalvacijska_studija_Romski_ucenci.pdf
- http://www.zrss.si/bralnapismenost/files/ZBORNIK_BRALNA_PIS-MENOST_2011.pdf
- http://www.arhiv.uvn.gov.si/si/manjsine/romska_skupnost/index.html.

REPUBLIKA SLOVENIJA
**MINISTRSTVO ZA IZOBRAŽEVANJE,
ZNANOST IN ŠPORT**

Naložba v vašo prihodnost
OPERACIJO DELNO FINANCIRA EVROPSKA UNIJA
Evropski socialni sklad

**LJUDSKA
UNIVERZA
KOČEVJE**

Zveza Romov Slovenije

Univerza v Ljubljani
Fakulteta *za družbene vede*

RAZVOJNO
IZOBRAŽEVALNI
CENTER NOVO MESTO

PARTNERSKE ŠOLE IN VRTCI - 31 OSNOVNIH ŠOL IN VRTCEV na območju JV in SV Slovenije